

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

1560-1590 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİNE KARŞI ARNAVUT İSYANLARININ SEBEPLERİ*

THE REASONS OF ALBANIAN REBELLIONS AGAINST OTTOMAN EMPIRE
OCCURRED BETWEEN 1560-1590

Fation SHABANİ

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,
İslam Hukuku Bilim Dalı doktora öğrencisi.
orcid.org/0000-0002-1845-1411, e-mail: shabani.fation@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03 Ekim 2019/ 03 October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 08 Ocak 2020 / 08 January 2020

Yayın Tarihi / Published: 22 Ocak 2020 / 22 January 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak - Bahar/ January – Bahar 2020

Cilt / Volume:6 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 139-163

* Bu makale “Arnavutluk’ta Çıkan İsyânların Osmanlı-İslam Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi” adlı doktora tezimizin ikinci bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

Öz

Bu makale 1560-1590 yılları arasında Arnavutlar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlarının sebeplerini yeni arşiv belgeleri ışığında incelemektedir. Arnavut halkının hangi sebeplerle isyan ettiği konusunda farklı iddialar ileri sürülmüştür. Birçok Arnavut tarih araştırmacısı Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'u işgal ettiğini, halka aşırı vergiler koyduğunu ve buna karşı çıkanları öldürüp kadın ve çocuklarını esir ettiği, bu nedenle Arnavutlar'ın birçok ilim adamını, tüccarını ve esnafını kaybettiğini ileri sürerler. Bunların birçoğu komünizm rejiminin 1945-1990 yıllarında uyguladığı sert ideolojik politikalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh bu tür çalışmalar isyanların gerçek sebeplerini ortaya koymaktan uzaktır. Ayrıca dönemle ilgili Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde bu iddiaların yanlış ve taraflı olduğunu, Arnavutlar'ın siyasî bir amaçla isyan etmedikleri, zulme karşı koyma ve kendi bağımsız devletini kurma çabasında olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu isyanların en önemli sebebinin yüksek ve dağlık bölgelerde yaşayan Arnavutlar'ın vergilere ve devletin koyduğu kanunlara boyun eğmeme tabiatlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Zira, vergi vermek ve devlet yetkililerinin talimatlarına uymak Arnavutlar'ın doğasına aykırı bir özellikti.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Arnavutluk, Osmanlı Devleti, İsyân, İsyânların Sebepleri.

Abstract

This article analyzes the reasons why Albanians rebelled against the Ottoman Empire between 1560-1590 in the light of the new Ottoman Archive documents. Various claims exist on the underlying causes. One prominent claim explains that rebellion was due to the colonization of Albania by the Ottomans with some injustice practices such as high taxes and the oppression of opponents of the government. This such false claims were forced on many historians between 1945-1990 by the communist regime. Consequently, this kind of studies are far from revealing the true reasons of rebellion. When the documents of the Ottoman Archives have been examined, such claims were found wrong and biased. In fact, Albanians didn't rebel for any political purpose, didn't seek to resist oppression nor to establish their own independency. The core reason for the rebellions was that Albanians living in high and mountainous region and were not able to adapt to the taxes and laws imposed by the Ottomans.

Keywords: History, Albania, Ottoman Empire, Rebellion, the Reasons of Rebellions.

Giriş

Arnavut tarihçi ve araştırmacılarının çoğunluğuna göre Osmanlılar, Arnavutluk'u beş asır boyunca işgal etmiştir.¹ Binaenaleyh Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan her türlü hareket ve eylemi düşmana karşı meşrû müdafaa olarak görülmekte, Arnavut halkının bağımsızlığını kazanmak ve kendi devletini kurmak için 1912'ye kadar Osmanlıya karşı devamlı direnen ve mücadele eden bir millet olduğu da iddia edilmektedir.²

Arnavutluk tarih araştırmacısı Selami Pulaha, Osmanlı Devleti'nin 1479'da Arnavutluk'un çoğu bölgelerini işgal ettiğini ve bu nedenle Arnavutlar'ın birçok ilim adamını, tüccarını ve esnafını kaybettiğini ileri sürer. Ayrıca bu işgalci yönetimin, bölgedeki üretimi zayıflattığı ve serbest ekonomiyi, politik ve sosyal gelişimi yasakladığını, dolaylı olarak da Arnavutlar'ı iki asır geri bıraktığı ifade edilmektedir. Buna rağmen Arnavutlar iktisadî, siyasî ve askerî bakımdan çok zor durumda olmakla birlikte Osmanlı yönetimine karşı direnebilmişler ve devamlı mücadele edebilmişlerdir.³ Aynı kanaati Arnavut tarihçisi Injac Zamputi de benimsemektedir. Ona göre Balkan yarımadasında Osmanlı Devleti'ne karşı devamlı savaşan, kendi memleketini kurtarmak ve bağımsızlaştırmak için çabalayan tek kavim Arnavutlar'dır. Böylece Osmanlılar'a karşı yapılan hareketlerin iki tane amacı vardır. İlki, istilacı Osmanlı güçlerini Arnavut topraklarından kovmak, diğeri de eski Arnavut prensliklerini güçlendirmektir.⁴

Arnavutlar'ın siyasî bir amaçla Osmanlı Devleti'ne isyan ettikleri ve müstakil bir devlet kurmak istedikleri tezi, yeni çıkan belgeler doğrultusunda değerlendirildiğinde aşağıda detaylı bir şekilde belirtileceği üzere gerçeği yansıtmamaktadır. Ayrıca Arnavutlar'ın siyasî bir amaçla isyan ettikleri ve kendi bağımsız devletini kurma çabasında oldukları iddiası doğru olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazamlık gibi yüksek ve önemli bir makama birçok Arnavut asıllı idarecinin tayin edilmesi söz konusu olamazdı.

1. Siyasî

Arnavutlar'ın Osmanlılar'a karşı siyasî bir amaçla yaptıkları ilk başkaldırı hareketi meşhur İskender Bey'in isyanıdır (1444-1468). O dönemde Arnavutlar'ın ünlü Kastriot

¹ Skënder Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, (Tiranë: Botimet Toena, 2002), 1: 374-378; Selami Pulaha, *Qëndresa e Popullit Shqiptar Kundër Sundimit Osman nga Shekulli XVI. Deri në Fillim të Shekullit XVIII.*, (Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë Instituti i Historisë, 1978), 3-27; a.mlf., “Mbi Periodizmin Dhe Tiparet e Qëndresës së Fshatarësisë nga Fundi i Shek. XV Deri në Fillim të Shek. XVIII”, *Studime Historike*, 2/2, (1984) 153-165; Petraq Pepo, “Mbi Qëndresën e Fshatarësisë në Viset Juglindore në Fund të Shek. XV.”, *Studime Historike*, 2/2, (1984) 167-168; Zija Shkodra, “Mbi Periodizmin e Qëndresës së Fshatarësisë”, *Studime Historike*, 2/2, (1984) 169-170; Kristo Frasheri, “Karakterit i Rezistencës së Fshatarësisë Gjatë Shekujve të Parë të Sundimit Osman”, *Studime Historike*, 2/2, (1984) 171-174; Fane Veizi, “Mbi Qëndresën e Fshatarësisë së Lirë të Krahinës së Himarës Sipas të Dhënave Folklorike”, *Studime Historike*, 2/2, (1984) 175-77; Petrika Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit (1506-1750)*, (Tiranë: Botimet Toena, 2003), 58-62; Tajar Zavalani, *Histori e Shqipërisë*, 136; Hasan Bello, “1945-1990 Yılları Arasında Arnavut Tarihi Yazımına Göre Osmanlı'nın Değerlendirilmesi”, *Balkan Tarihi Araştırmalarına Metodolojik Yaklaşımlar*, ed., Abidin Temizler, (İstanbul: Libra Kitap, 2014), 59-68.

² Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 49.

³ Selami Pulaha, *Qëndresa e Popullit Shqiptar*, 3. Ayrıca bkz. İllir Rruga, “Arnavutluk'ta İslâm - Hristiyanlık Karşılaşması (1385-1600)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 33-34.

⁴ Injac Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII Për Historinë e Shqipërisë*, (Tiranë: Akademia e Shkencave, Instituti i Historisë, 1989), 1: 6-8.

ailesine mensup olan Gjergj tahminen dokuz yaşında iken Edirne'deki Osmanlı sarayına rehin olarak gönderilmiştir. Sultan II. Murad'ın hizmetinde bir içoglanı olarak iyi ve kaliteli bir eğitim görmüş ve İslam'ı seçtikten sonra İskender olarak isimlendirilmiştir. Eğitimi tamamlayınca kendi memleketine (Akçahisar) döndüğü ve Yuvan İlinde timar sahibi olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.⁵ Topkapı Saray Müzesindeki tarihsiz bir belgeye göre İskender Bey'in, babasının prenslik merkezi olan Mus'un (Müsy) kendisine zeamet olarak verilmesini istediği, fakat bu talebin sancakbeyi tarafından kabul görmediği belirtilir.⁶ Bundan dolayı İskender Bey'in Osmanlılar'a olan bağlılığının sarsıldığı iddia edilmektedir.⁷

1443 yılında vuku bulan İzîlâdi savaşına timarlı sipahi olarak katılan İskender Bey, savaşın Osmanlı aleyhine sonuçlanması, daha önce zeamet talebinin geri çevrilmesi ve en önemlisi, o dönemde Macarlar'ın yeni bir Haçlı seferi hazırlığında oldukları ve Rumeli'ye yürüyüp Osmanlılar'ı oradan kovacakları haberinin yayılması sebebiyle Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını yitirmiş olmalıdır.⁸ Bu gelişmelere dayanarak artık Osmanlılar'ın yanında değil, Batı dünyasının saflarında yer almanın kendisine daha büyük avantajlar sağlayabileceğini düşünen İskender Bey, Osmanlı ordusundan ayrılıp emri altındaki yaklaşık üç yüz Arnavut askeriyle birlikte kendi memleketi olan Akçahisâr'a geçti. Osmanlı sarayında iyi bir askerî eğitim alan İskender Bey, Akçahisar Kalesi'ni ve etrafını zaptettikten sonra, Venedik'in himayesi altında olan diğer Arnavut prenslerle, 1 Mart 1444 tarihinde Lezh'de (Leş) düzenlenen bir toplantıya katıldı ve orada irtidât ettiğini ilan etti. Amacı Arnavutlar'dan oluşan ve Osmanlılar'dan bağımsız yeni bir beylik kurmaktır. Bundan sonra İskender Bey, Osmanlı Devleti tarafından âsi ilan edildi.⁹ Bu isyanı bastırmak için Evrenosoğlu İsa Bey görevlendirildiyse de isyan bastırılmadı. İskender Bey'in Osmanlılar'a karşı bu ilk zaferi ve o sırada büyük bir Haçlı ordusunun Varna'ya doğru hareket etmesi onu daha çok ümitlendirdi. O, papanın da desteğiyle Arnavutluk'un kuzey bölgesindeki birçok Arnavut prensini etrafında toplamayı başardıysa da diğerleri onun karşısında yer aldılar. Nitekim İskender Bey'e karşı yapılan savaşlarda bazı Arnavut beylerinin Osmanlı ordusunda timarlı sipahi olarak görev yaptıkları görülmektedir.¹⁰

İskender Bey irtidât edip Osmanlıya açık savaş ilan edince Papalık, Napoli Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti ona destek vermeye başladı. O, Avrupa ülkelerinden aldığı yardımlarla ve ele geçirdiği bölgelerden topladığı vergilerle yirmi beş sene boyunca Osmanlılar'a karşı mücadelesini sürdürebildi. Bazen Venedikliler'le olan ilişkileri bozulduysa da devamlı onlardan yardım aldı. Ancak İskender Bey uluslararası arenada hala Osmanlı'nın âsi bir vasalı

⁵ Derviş Ahmed Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Haz. Hüseyin Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949), 178.

⁶ Selami Pulaha bu belgeyi *Lufita Shqiptaro Turke në Shekullin XV: Burime Osmane*, (Tiranë, Universiteti Shtetëror i Tiranës, 1968) 321-322. adlı kitabında aslını ve tercümesini yayınlamıştır.

⁷ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1954), 1: 34-35 vd.; a.mlf, "İskender Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 12: 561; Gabor Agoston & Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, trc. Yılmaz Öner, (New York: Facts on File, 2009), 28; Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Halk Ayaklanmaları ve Askerî Feodalizm (1300-1481)*, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988), 2: 97, 122.

⁸ Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, 2: 94.

⁹ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihân – Nümâ*, haz. Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1949), 1: 167.

¹⁰ İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 1: 34-35.

olarak görülmekteydi. Bu, İskender Bey'in bütün Arnavut topraklarını hâkimiyet altına alamadığı, siyasî bakımdan bağımsız bir Arnavut devleti kuramadığını göstermektedir.

Sultan II. Murat (1421-1451) bizzat ordusunun başına geçerek başta İskender Bey'in isyanı olmak üzere diğer isyanları bastırmak için Arnavutluk'a kadar yürüdü.¹¹ Bu esnada İskender Bey'in zapt ettiği Kocacık hisarı ele geçirilerek Kuzey Arnavutluk yolu Osmanlılar'a açılmış oldu. Fakat o sırada Macar Kralı Hunyadi'nin büyük bir orduyla harekete geçtiği haberini alan padişah, kuşatmakta olduğu Akçahisar Kalesi'ni bırakıp Sofya'ya çekildi.¹² 1450 yılında tekrar Akçahisar Kalesi kuşatılarak topraklar vurulduysa da başarı sağlanamadı. Hunyadi'nin Balkanlar'a yeni bir sefer organize etmesinden endişe eden Sultan II. Murad kaleyi ele geçirmeden tekrar geri çekilmek zorunda kaldı.¹³ Osmanlılar'ın geri çekilişi Hristiyan dünyasında büyük bir sevinçle karşılandı. Papa V. Nicolas, İskender Bey'i kahraman olarak ilan etti ve ona yardım etmek için bütün Hristiyan dünyasına çağrıda bulundu. Papanın bu çağrısına ilk cevap veren Nopoli Kralı V. Alfonso oldu ve Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti'ne isyan eden beyleri himayesine aldı. 26 Mart 1451'de yapılan bir anlaşmaya göre İskender Bey, Nopoli kralına tabi oldu ve Haziran ayında kralın askerlerini Akçahisâr'a yerleştirdi. Osmanlılar ve Venedikliler ise buna razı olmayıp Arnavutluk'taki nüfuzlu aileleri İskender Bey'e karşı kışkırttılar. Nitekim, Dukakin ailesi Venedikliler'in yanında yer alırken Mois Dibra, Gjergj Balsha ve İskender Bey'in yeğeni Hamza, Osmanlılar'ın safına geçtiler.¹⁴

1452 yılında Osmanlı Devleti'nin başına geçen Fatih Sultan Mehmed (1452-1481) İstanbul'u fethetme hazırlıklarıyla meşgul olduğundan İskender Bey'in isyanlarına karşı sadece birkaç kuvvet göndermekle yetinmiştir. Bu arada İskender Bey, Napoli'yi ziyaret edip oradan aldığı 1000 kişilik bir askerî birlikle Osmanlılar'ın yönetimi altındaki Berat'ı kuşattı fakat başarı elde edemedi. İstanbul fethedilince Hristiyan dünyası dehşete düştü ve yeni padişahın Adriyatik Denizi'ni aşırp Roma'ya geçebileceği ihtimaline karşı İskender Bey'e daha fazla destek vermeye çalıştı. Macarlar'ın da kuzeyden ilerlediği haberini alan II. Mehmed, Arnavutluk'taki isyanları bastırmak ve herhangi bir saldırı ihtimaline karşı bölgeyi korumak için İsa Bey'i görevlendirdi. Fakat İsa Bey İskender Bey'in isyanlarını bastırmada başarısız oldu. İskender Bey'in bu zaferi İtalya'da tekrar büyük bir sevinçle kutlandı ve Papa ona "*Papalığın Generali*" unvanını verdi, ayrıca onu 500 altın duka ile ödüllendirdi.¹⁵ 1459 yılında Osmanlı orduları Sırbistan taraflarında akınlar düzenlerken İsa Bey'in öncülüğünde bir birlik tekrar Arnavutluk üzerine yürüdü.¹⁶

O sıralarda İskender Bey'in hamisi olan V. Alfons (1458) ölünce ve Napoli'den gelen yardımın kesilmesi üzerine İskender Bey ve diğer Arnavut âsi beyleri Osmanlı padişahına boyun eğmek zorunda kaldı. 1461'de Napoli Krallığına Ferdinand tayin edilince İskender Bey daha önce Osmanlılar'la yaptığı barış anlaşmasını bozarak Ferdinand'a tabi oldu. 1463 yılında Osmanlı-Venedik savaşı patlak verince İskender Bey Venedikliler'in safına geçerek Akçahisar

¹¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 186.

¹² Neşri, *Kitâb-ı Cihân – Nümâ*, 1: 210; Oruç b. Âdil, *Oruç Beg Taribi*, Haz. Necdet Öztürk, 2. Basım. (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2008), 75.

¹³ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 4. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 139.

¹⁴ Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, 2: 122-123; İnalçık, "İskender Bey", 12: 562.

¹⁵ İlir Rruça, "İskender Bey İsyanlarının Dinî Boyutu ve Papalıkla İlişkileri", *Dini Araştırmalar Dergisi* 21/53 (Aralık 2018): 184-185.

¹⁶ İnalçık, "İskender Bey", 12: 562.

Kalesi'ne Venedik kuvvetlerini yerleştirdi. Tabii olarak bu durum Osmanlılar için bir tehdit oluşturdu ve bu tehdidi ortadan kaldırmak için Ohri sancakbeyi Balaban Paşa iki sene boyunca (1464-1465) İskender Bey'e karşı taarruzlarda bulunduysa da kesin bir başarı elde edemedi. Nihayet 1466 yılında bu meseleyi kökünden halletmek için bizzat padişahın başında olduğu büyük bir ordu ile Akçahisar Kalesi kuşatıldı. Fakat kalenin çok sarp bir yerde bulunması sebebiyle yine fethedilemedi. Padişah kuşatmayı Balaban Paşa'ya bırakarak İlbasan'a geçti ve orada 25 gün içinde yeni bir kale inşa ettirdi.¹⁷

Akçahisar Kalesi'nde bir askerî birlik bırakarak kendisi sarp dağlara kaçan İskender Bey oradan saldır-kaç taktiğiyle Osmanlılar'a zayıat vermeye çalıştı. Fakat yine de Osmanlı ordusuna karşı bir zafer elde edemeyince Roma'ya ve Napoli Krallığına gidip onlardan yardım istedi. Roma'daki papalık tarafından kendisine 5000 duka altını verildi.¹⁸ Bu sırada Akçahisar Kalesi kuşatması hala devam ediyordu. Aldığı yardımlarla adam toplayıp tekrar Osmanlılar'a karşı akınlar düzenledi. Bunun üzerinde II. Mehmed, Haziran 1467'de büyük bir orduyla tekrar Arnavutluk'a yürüdü ve Venedikliler'in elindeki limanları ele geçirdi. Bu sırada İskender Bey kaçıp Lezh (Leş) Kalesi'ne sığındı ve 1468'de orada öldü. Ölümünden sonra isyanları bastırıldı ve kaledeki Venedikli askerler çıkarılıp Osmanlı askerleri yerleştirildi.¹⁹

Arnavut tarihçilerine göre İskender Bey'in Osmanlılar'a karşı isyanı haklı olup bağımsız bir beylik kurma amacıyla yapılmıştır. O, hepsini değilse de Arnavutluk'un çoğu bölgesini ele geçirerek kendisinin de başında olduğu bir devlet kurmuş ve ölümüne kadar bunun mücadelesini vermiştir. Binaenaleyh bu tarihçilere göre İskender Bey'in ölümünden sonra da Osmanlı Devleti'ne karşı ortaya çıkan bütün isyan hareketleri bu siyasî amacı gerçekleştirmek için yapılmıştır. Ancak Arnavutlar'ın tarihine bakıldığında İskender Bey'den öncesi ve sonrası onların tek bir millet, din veya gelenek (kanun/örf) altında toplandıklarına ve böyle bir iddiada bulunduklarına dair herhangi bilimsel bir kanıt rastlanmamıştır. Arnavutlar, tarih boyunca Yunanlılar, Romalılar, Venedikliler, Sırp'lar ve Osmanlılar'ın yönetimleri altında

¹⁷ Neşri, *Kitâb-ı Cihân – Nümâ*, 1: 201-02; İnalcık, "İskender Bey", 12: 562.

¹⁸ Duka/Düka Venedik'te çıkarılan ve Osmanlı Devletinde de kullanılan altın akçe demektir. XV. yüzyılın ilk yarısında tahminlerine göre Venedik Cumhuriyeti'nin vergi ve ticaret gelirleri 1.110.000 duka civarında olduğu tahmin ediliyor. Bu meblağ Fransa, İngiltere ve Burgonya gibi devletlerin toplam bütçeleri kadardı. Bu mali gücüne güvenen Venedikliler Osmanlıların gücünü kırmak ve Adriyatik ötesine geçmelerini engellemek için Arnavut feodal beylerini desteklemişlerdi. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, 2: 63.

¹⁹ İnalcık, "İskender Bey", 12: 562-563.

Arnavutluk'ta ve Batıda İskender Bey ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ortaya koyduğu tezler birbirinden farklı olup çoğunluğuna göre İskender Bey, işgalcilere (Osmanlılar) karşı direnen Arnavut kahramanı ve siyasî lideridir. Konuyla ilgili bakılabilecek bazı kaynaklar: Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 392-456; Heyet, *Studime Për Epokën e Skënderbeut*, (İskender Bey Dönemi Hakkında Araştırmalar) (Tiranë: İnstituti i Historisë, 1989); Harry Hodgkinson, *Scanderbeg*, (London: The Centre for Albanian Studies, 1999); Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997), 88-100; Tajar Zavalani, *Historia e Shqipëris*, 2. Baskı, (Tiranë: Phoenix, 1998), 117-135; Oliver Jens Schmitt, *Das Venezianische Albanien (1392-1479)*, (München: Oldenbourg, 2001); Kristo Frasheri, *Skënderbeu Jeta dhe Vepra*, (Tiranë: Toena Yayınları, 2002); Marin Barleti, *Historia de Vita et Gestis Scanderbegi Epirotarum Principis*, 1494 yılında Bernardino dei Vitali tarafından yayınlandığı tahmin ediliyor ve XX. yüzyılda farklı baskılarıyla Arnavutçaya tercüme edilmiştir. Baskılardan birisi için bkz. Marin Barleti, *Historia e Skënderbeut*, (Üsküp: NGB "Vatra", 2004); Maliq Hasa, *İskender Bey İsyanı sırasında Arvanid Sancağının Siyasî ve Sosyal Durumu*, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010); Gjon Muzaka, *Memorje*, trc. Dhori Qiriazı, (Tiranë: Toena Yayınları, 1996); Fan Noli, *Gjergj Kastrioti Skënderbeu, 1405-1468*, (Boston, 1921); Heyet, *George Kastriot-Scanderbeg and the Albanian-Turkish War of the XV Century*, (Tiranë: Tiranë University Press, 1967); Swire Joseph, *Albania the Rise of A Kingdom*, (New York: Arno Press, 1971).

kalmışlardır. Kısacası bir devlet olarak bağımsızlığını ilan ettikleri Kasım 1912'e kadar Arnavutlar etnik bir grup olarak birleşememişler ve herhangi bir idarî sistem altında toplanamamışlardır.²⁰

1560-1590 yılları arasındaki Mühimme Defterlerinde yer alan isyan olaylarıyla ilgili belge ve hükümler incelendiğinde bir belge hariç İskender Bey'den hiç bahsedilmediği ve âsilerin onun amaçları doğrultusunda hareket ettiklerine ve yeni bir beylik kurma çabası içinde olduklarına dair herhangi bir bilgiye rastlanmadığı görülür. İskender Bey'den bahseden belgede şu bilgiler yer almaktadır: 21 Rebî'u'l-evvel 985 (8 Haziran 1577) tarihinde Ohri beyine ve Akçahisar kadısına gönderilen bir hükümde, Akçahisar sakinlerinden Hasan adlı bir âsinin üç oğlu ve kendisine tabi olan elli altmış kişiyle “*biçe bu vilâyet İskender Beg'den irs ile intikâl etmişdür. Şimdiye değin kimesneye itâat itmeyup kendü başımızza beğleriz*”²¹ diyerek isyan ettiği, yollar kesip köyler bastığı ve şeriata itaat etmediği belirtilmektedir.

XVI. asırda büyük imparatorluklar ve onların hâkimiyetleri altında yaşayan aşiret ve prenslikler vardı. Siyasî arenada imparatorluklar hâmî, aşiret ve prenslikler ise mahmî statüsünde idiler. Dolayısıyla az bir nüfusa sahip olan halklar, büyük devletlerden bağımsız olarak siyasî arenada varlıklarını devam ettirmeleri mümkün görülmemektedir. Binaenaleyh nüfusu sınırlı olan ve öncesinden devlet tecrübesi olmayan Arnavutlar'ın siyasî bakımdan bağımsız bir hâkimiyet kurmaları, o dönem için imkânsızdı ve onlar da bunun farkındaydılar. Bundan olsa gerek ki Arnavut feodalleri ya Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ya da Venedik, Napoli Krallığı veya Macarlar'ın siyasî hâkimiyetleri altına girmeye çalışmışlardır. Zira bağımsız bir devlet kurabilmek için büyük imparatorluklara karşı müdafaa gücü ve potansiyeline sahip olmayı gerektirir ki Arnavutlar buna sahip değildi.

Venedik arşivlerindeki bir belgede Kotor asıllı Bucchia adlı bir görevlinin Papa V. St. Pius'a gönderdiği bir mektubunda Osmanlılar'ın Arnavut topraklarından kovulmaları halinde bütün bu yerlerin hâkimiyeti İtalyan ve İspanyol askerlerine geçeceği belirtilmektedir. Bu belgenin tercümesi şöyledir: “*Şayet Osmanlılar'ı Arnavut topraklarından kovabilirsek, daha önce Osmanlı sancakbeylerinin idare ettikleri timarların hâkimiyeti ve gelirleri İtalyan veya İspanyol askerlerinin eline geçecektir. Elde edilecek gelirlerle rahatlıkla 4000 atlı askerin ihtiyacı görülebilecek ve bunlar, yeni kurulacak Hristiyan krallığı korumak için devamlı hazır bulunacaklardır.*”²² Arnavut tarih araştırmacısı Injac Zamputi bununla ilgili şu yorumu yapmaktadır: Şayet Osmanlılar Arnavutluk bölgelerinden gidecek olsaydı yerine gelecek İtalyanlar veya İspanyalılar olacaktı, dolayısıyla Arnavut halkı için hiç bir şey değişmeyecekti. Çünkü en büyük çıkarı savaşa katılan İtalyan ve İspanya şövalyeleri sağlayacaktı. Ona göre ister Osmanlılar ister İtalyan veya İspanyalılar olsun her biri Arnavut milleti için yabancı ve işgalci statüsündeydi.²³ Zamputi'nin bu yorumu Arnavutlar için hiçbir şey değişmeyeceği noktasında isabetli olmakla birlikte

²⁰ Gilbert John Millar, “The Albanians: Sixteenth-Century Mercenaries”, *History Today*, 26/7, (July 1976), 468; Hasan Kaleshi, “Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaştırma”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, çev. Kemal Beydilli, 10-11, (1979-1980), 179-180.

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Mühimme Defterlerinin transkripsiyonunu yapan kişiler veya kurumlar ile yayın yeri ile tarihi ile ilgili bilgiler kaynakça kısmında verilmiştir. Dipnotlarda kullandığımız Mühimme Defterleri “Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri No. 30, Hüküm No. 685 (BOA., MD. 30, H. 685) şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.

²² Biblioteca Marciana, Venezia-MSS İtaliani CL. 8 no 6, Provenienza Svajer Amedeo 1013, Collocazione 5931; Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 248.

²³ Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 256.

Arnavut milliyetçiliğini ön plana çıkarıp isyan hareketlerine millî bir renk verme çabasını yansıtmaktadır.

XVI. asır boyunca Arnavutluk'taki kimi Hristiyan liderlerinin sürekli Venedik'e mektup gönderip yardım istedikleri fakat çoğu zamanda istek ve arzularının karşılanmadığı görülmektedir. Örneğin bazı belgelerde “*Daha önce birçok kez sizden (Venedik Cumhuriyeti) istediğim askerler gönderilseydi, vatanıma ve size olan sevgimi ortaya koyacak ve size olan bağlılığımı gösterecektim*”, “*size hizmet etmek için ne kadar arzuladığımı gösterecektim*”²⁴ gibi ifadeler Osmanlı Devleti'ne karşı isyan edenlerin asıl amaçlarının kendi siyasî hâkimiyetini kurmak değil, aynı dine mensup oldukları Venedikliler'e bağlanmak olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca isyan hareketlerini teşvik eden ve yöneten kişilerin de Venedik'e bağlı kişiler olduğu da net olarak anlaşılmaktadır.

Mühimme Defterlerinde âsilerin amaçları açık bir şekilde belirtilmemekle birlikte eylemlerine bakıldığında siyasî bir mahiyet taşımadığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü isyancıların sadece devlete başkaldırmakla kalmayıp kendi halinde olan halka saldırarak mallarını yağmaladıkları ve kimi zaman eşkıyaları da yanına aldıkları görülmektedir. Genel olarak halkın isyancılara karşı olan menfî tutumu da onların haklı bir gerekçe ve siyasî bir amaçla başkaldırmadıklarını göstermektedir.²⁵ Ayrıca bazı isyancıların amaçlarının bağımsızlık değil, Venedik'e tabiiyet olduğu Osmanlı belgelerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin, 22 Şevvâl 980 (25 Şubat 1573) tarihinde Dîvân-ı Hümâyûn'dan Ohri beyine gönderilen bir hükümde Ohri sancığına tabi bazı Arnavut köylerin ahalisinin isyan üzere oldukları ve Venedikliler'le işbirliği yaparak onlara tereke (tahıl) verip onlardan silah yardımı aldıklarını, ayrıca Venedik'e bağlı olmak isteğinde bulunduklarını gösteren bir mektubun da ele geçirildiği bildirilmektedir.²⁶

Sonuç olarak, incelenen Mühimme Defterlerinden ve Venedik Devlet arşivlerinden 1560'dan 1590'a kadar Arnavut isyancıların genel olarak siyasî bir amaçla hareket ederek müstakil bir beylik veya devlet kurmayı amaçlamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca âsilerin kendi milletinden olan Arnavut köylülerine sürekli haksızlık ve zulüm yapmaları da isyanlarının haklı bir sebebe dayanmadığını göstermektedir.

2. Devlet Görevlilerinin Zulüm ve Haksızlıkları

Balkan tarih yazıcılığında Balkan yarımadasının Osmanlı hâkimiyetine geçmesi genelde menfî olarak yorumlanmıştır. Kimi Bulgar tarihçileri XIII.-XV. asırlarda Balkan halklarının zengin mânevî ve maddî bir kültüre sahip olduğunu belirtmektedirler. Ancak “vahşî ev barbar Türkler”in bunlara engel olduklarını ve bütün bu zenginlikleri tahrip ettiklerini, buradaki halkların gelişmesini sekteye uğrattıklarını ve millet haline gelmesini engellediklerini, dolayısıyla XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Balkan milletlerinin Avrupa kültür ve medeniyetine katılmasına mâni olduğunu iddia etmektedirler. Bu sebeple Osmanlı hâkimiyetine karşı Balkanlar'da meydana gelen bütün isyan hareketlerinin nefsi müdafaa amacıyla yapıldığını, siyasî ve meşrû olduğu ileri sürülmektedir.²⁷ Bu tür iddialar daha çok XX.

²⁴ A.S.V., Cons, X, Lett. Rett Ecc., B. 274, Nr. 77; Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 271.

²⁵ Kemal Daşcıoğlu, “Osmanlı'da Eşkıyalık Hareketlerini Cezalandırma Yöntemi Olarak Sürgünler”, *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed., Osman Köse, (Samsun: İlkadım Belediyesi, 2009), 254.

²⁶ BOA., MD, 21, H. 255.

²⁷ Bulgar tarihçilerinin bu iddialarına yönelik M. Tayyib Gökbilgin'in yazdığı reddiyeler için bkz. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977), 33-49.

yüzyılda komünizm rejimlerin Balkanlar’da uyguladığı ideolojik politikalar neticesinde ortaya çıkmış ve “XIX. yüzyılın romantik tarihçilik” anlayışı ile izah edilmeye çalışılmıştır.²⁸ Gerekçe olarak Osmanlı Devleti’nin fetret devrinde (1402-1413) I. Bayezid’in oğlu Musa Çelebi’nin, Balkan halklarına zulüm yaptığı, Sırbistan’a akınlar düzenleyip köyleri yağmaladığı, yapılı gençleri köleleştirdiği ve geri kalanları kılıçtan geçirdiği, Poliknia’yı (Üçkaleler) işgal ettiğinde içindekileri öldürüp ve Hristiyanların cesetleri üzerinde masa kurulmasını emrettiği ve yanındaki komutanlarına ziyafet verdiği ileri sürülmektedir.²⁹ Chalkokondyles’in aktardığına göre ise II. Murad’ın başarılı komutanlarından Turahan Bey, Pelopones’deki Arnavut yerleşim yerlerini basmış, 800 esir almış ve başlarını koparıp kafataslarını piramit şeklinde yığmıştır.³⁰ Fakat arşivlerdeki yeni vesikaların ortaya çıkması Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’da yayılışı hakkındaki yerli idarecileri ortadan kaldırıp yerine Türk askerî sınıfını koyduğu, âsilleri kılıçtan geçirmek veya zorla islamlaştırmak suretiyle ortadan kaldırdığını gibi iddiaların yanlış ve asılsız olduğunu göstermektedir.³¹

Arnavut tarihçilerinden Selami Pulaha, Arnavutluk’ta meydana gelen isyanların devlet merkezinin yürürlüğe koyduğu adaletsiz kanunlar ve bölgedeki görevlilerin uyguladığı zulüm ve haksızlıklar nedeniyle meydana geldiğini savunmaktadır. Ona göre halk bu haksızlıklara karşı koymak için önce Anadolu’dan gelen tımarlı sipahilere, ondan sonra Arnavut olan Müslüman sipahilere ve en sonda da Hristiyan tımar sahiplerine karşı isyan etmiştir. Dolayısıyla Selami’ye göre Arnavutlar’ın kalkıştıkları isyanlar haklı ve meşrûdur.³² Petrika Thëngjilli adlı bir diğer Arnavut araştırmacısı da Arnavutlar’ın Osmanlı idaresine karşı çıkıp isyan etmedeki amaçlarının devlet tarafından kendilerine yapılan zulüm ve haksızlıklar olduğunu iddia etmektedir. Binaenaleyh Müslüman Arnavutlar dahi bu zulme dayanamayıp savaşıp ölmeyi tercih etmiş ve Osmanlılar’a karşı isyan bayrağını kaldırmışlardır.³³ Ancak bu tür iddialar herhangi bir tarihi vesika ile desteklenmemiştir. Ayrıca son zamanlarda Osmanlı arşivlerinden gün yüzüne çıkan yeni belgeler bu iddiaların yanlış olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Arnavutluk’taki gayrimüslim nüfusun çoğu şehir merkezlerinden uzak köylerde yaşıyordu. Bu köylerden bazıları coğrafi konumu itibariyle sarp, dağlık ve ormanlıktı. Eski dönemlerde bu tür bölgelerden sürekli haydut ve çetenin türediği bilinen bir gerçektir. Bunlar özellikle ticaret yollarını kesip kervanları basmış, kimi zaman da köylere veya şehre inip yağmalama yapmışlardır. Balkan coğrafyasını araştıran tarihçiler özellikle gayrimüslimlerin bu tür isyan ve eşkıyalık hareketlerine kendi halklarını işgalciden korumak ve kurtarmak için yaptıklarını ifade ederek haklı mücadele görüntüsü vermişlerdir. Bir başka deyişle Osmanlı’ya karşı yapılan her türlü isyan, eşkıyalık, haydutluk, yol kesicilik, yağmacılık ve buna benzer

Arnavut tarihçilerinin iddialarına yönelik Hasan Kaleshi’nin kaleme aldığı reddiyeler için ise bkz. “Türklerin Balkanlar’a Girişi ve İslâmlaştırılma”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, çev. Kemal Beydilli, 10-11, (1979-1980), 177; Noel Malcolm, *Agents of Empire*, (Oxford: Oxford University Press, 2015), 124.

²⁸ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 298.

²⁹ Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, 2: 16-17.

³⁰ Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, 2: 69-70.

³¹ İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 1: 137; Justin McCarthy, *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, (London: Arnold, 2001), 42. Çevirisi için bkz. *Osmanlı’ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, trc. Mehmet Tuncel, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006).

³² Selami Pulaha, *Pronësia Feudale në Tokat Shqiptare*, (Tiran: Arnavutluk Bilimler Akademisi, 1988) 102-103.

³³ Thëngjilli, *Historia e Popullit Shqiptar*, 179, 223.

eylemler baskı ve zulme karşı direnen halkların meşrû nefsi müdafaası olarak görülmüş ve “*halkı işgalciden (Osmanlı) bağımsızlaştırma hareketleri*” olarak takdim edilmiştir. Fakat bu eylemler, Justin McCarthy’nin ifadesiyle söylemde “Robin Hoodçuluk”, eylemde ise gasp ettiklerini kendine ayıran eşkıyalıktan başka bir şey değildir.³⁴

Dönemle ilgili Mühimme Defterleri incelendiğinde devlet görevlilerinin haksız muamelesiyle karşılaşan halkın isyan etme yerine mahkemeye gidip onları şikâyet ettikleri görülmektedir. Ayrıca bu hükümlerde isyan edenlerin kendilerine zulüm yapılanlar değil, başkalarına zulüm yapanlar olduğu belirtilmektedir. Böylece Pulaha ve Petrika’nın ileri sürdükleri tezlerin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin halka yönelik siyasî, idarî ve hukukî uygulamalarının insanları sömürme ve ötekileri köleleştirme anlayışıyla kurulmadığı, aksine adaleti tesis etmeye yönelik titiz davrandığı ve bu doğrultuda birçok fermanın yazıldığı belgelerde açıkça belirtilmektedir. Nitekim birçok Osmanlı padişahı halkı idarecilerin haksız muamelelerine karşı korumak için çoğu zaman *adâletnâmeler* çıkarmış ve reâyâyâ zulüm yapanları ağır bir şekilde cezalandırmıştır.³⁵ Ancak bu önlemlere rağmen ehl-i örfün halka yaptığı zulüm ve haksızlıkların devam ettiği görülmektedir. Özellikle merkezden uzak olan taşra bölgelerinde bu tür haksızlıklar daha yaygındı. Devlet de kendi görevlilerinin halka yaptıkları haksızlıkları engellemek için zulme uğrayanlar, ister Müslüman ister gayrimüslim olsun herkes, kendini koruma ve merkeze şikâyet etme hakkını tanımıştır.

Osmanlı Devleti’nde halka zulüm yapmak, kanunun belirlediği vergilerden fazla vergi toplamak, padişahın izni olmadan yeni vergi koymak, halkın mal ve mülklerini haksız olarak ele geçirmek ve buna benzer kanun dışı muameleler, görevden azledilmekten ölüme kadar varan cezaları gerektiren birer suç sayılırdı.³⁶ Ayrıca kimden olursa olsun zulüm ve haksızlıklar karşısında halkın İstanbul’a temsilci gönderme hakkına sahip olduğundan yöneticiler kolay kolay zulüm ve haksızlık yapamazlardı.³⁷

³⁴ McCarthy, *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, 42.

³⁵ Halil İnalcık, “Adâletnâmeler”, *BELGELER*, 2/3-4, (1965); a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğu (Klasik Çağ, 1300-1600)*, trc. Rüsen Sezer, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003) 81; İdris-i Bitlisi’nin dönemin Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim’e (918-926/1512-1520) yazdığı ve hukuki düzenlemeleri konu edinen “Kanun-ı Şehinşâhî” adlı bu eser Osmanlı Devletinin halka karşı politikasını göstermektedir. Bu eser zulümler ve haksızlıklar karşısında halkın doğrudan padişaha ulaşmanın ve dertleri ile şikâyetlerini arzetmenin adalet için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Müellife göre devlet görevlilerinin ve vatandaşların şikâyet ve haksızlıkları arz edebilecekleri, saltanat hükümlerinin icra olunacağı bir divanın olması padişah için zaruridir. Asıl olan herkes, derdini ve şikâyetini aracısız ve engelsiz padişaha arz edebilmelidir. Adil bir padişaha yakışan da budur. Araya vezir, müşir ve benzeri araçlar girmeden ihtiyaç sahipleri dertlerini Padişaha doğrudan sunabilmelidir ki enbiya, evliya ve hulefa-i raşidinin yöntemi de bu idi. Fakat zamanla sultanların bu adet ve yöntemi bazı maslahat ve ihtiyat sebebiyle değiştirmiştir. Böylece sultanlar bazı kötü niyetli kişilerin zararlarından uzak kalabilmek için divana katılmamışlar ve araya bazı perdeler girmiştir. Nizam-ı âlem de bunu gerektirmişti. Binaenaleyh nâibler, vezirler ve hâcibler sultan ile halk arasında vasıta olmuş ve cüzi meseleleri halifeye (sultana) niyâbeten kendileri halletmişlerdi. Ancak büyük meselelerde ve bütün halkı ilgilendiren konularda sultana müracaat edilirdi. Divana sunulan şikâyetler belli bir tenkîhe tabi tutulduktan sonra Padişaha arz edilirdi. Fakat bu usulde naib ve vasıtaların ihmal ve yağcılıkları daima olagelmıştır. Bu da adalet kaidelerini sarsar. Bunu önlemek için birçok sayıda dirayetli vezir ve naib tayinine ihtiyaç vardır ki mazlumlar şikâyetlerini ve dertlerini birçok kapıdan sultana ulaştırabilsinler. Yine de bizzat padişahın haftada iki defa divana katılıp mazlumları dinlemesinde ve doğrudan onlarla görüşmesinde maslahat vardır. Şayet doğrudan padişahla görüşmek düşmanların ona zarar vereceklerinden endişe edilirse, sultan yüksek bir tahtta oturur ve etrafındaki çavuşlar ve askerler korumalıdır. Mazlumlar da oraya gelip dilekçelerini ve şikâyetlerini arz edebilirler. Bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, (İstanbul: Fey Vakfı, 1991), 3: 29-30.

³⁶ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 81.

³⁷ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 97; a.mlf., “Adâletnâmeler”, 119-125.

Genel olarak bizzat Arnavut reâyâsının dile getirdikleri şikâyetlere bakıldığında, devlet memurlarının haksızlıklarından değil, isyancı, eşkıya ve haramilerden şikâyetçi oldukları görülmektedir. Örneğin, 1571 yılında Rumeli beylerbeyine gönderilen bir hükümde, Draç kazasındaki reâyânın Müsye âsilerinin zulmüne uğradıkları ve onların haklarından gelmezse köylerini terk etmek zorunda kalacaklarını bildirmişlerdir.³⁸

Osmanlı Devleti'nin siyasî olarak kendi dışındaki halkları sömürmek için bir nizam kurmadığı ve insanların kendi dinlerini ve kültürlerini yaşayıp uygulamalarına izin verdiği artık bilinen bir gerçektir. Bunu ifade ettikten sonra Arnavutluk'ta yöneticilik mevkilerinde bulunanların halka zulüm yapıp yapmadıkları, yapmışlar ise ne sıklıkla ve ne tür haksızlıklar yaptıkları ve en önemlisi bu haksızlıkların isyan sebebi olup olmadığı incelenecektir.

2.1. Sancakbeyleri

Bir sancakta en yetkili idareci mîr-i livâ da denilen sancakbeyi idi.³⁹ İncelenen Mühimme Defterlerinden otuz senelik zaman diliminde sadece Dukakin sancakbeyi Süleyman Bey'in sancağını dolaşırken birçok köye uğradığı ve köylülerden kanun dışı hayvanları alıp kestiği, kendi hayvanlarını beslemek için bedava yem aldığı, buna karşı çıkanları cezalandırıp hapsedtiği gibi halka çeşitli zulümler yaptığı hükümlerde ifade edilmiştir.⁴⁰ Bazı hükümlerde ise sancağın kaza ve nahiyelerinde bulunan sancakbeyi adamlarının halka zulüm yaptıkları görülmektedir. Yapılan bu haksızlıkların, sancakbeyinin emriyle, göz yummasıyla veya ihmaliyle gerçekleşmiş olması mümkün olduğu gibi görevlilerin kendi inisiyatif ve kararlarıyla hareket etmeleri de muhtemeldir.⁴¹

Sancakbeyleri halkın emniyetini sağlamak, onları eşkıya ve diğer düşmanlarından korumakla yükümlü olduğundan kimi köyler arasında çıkan anlaşmazlıkları birer isyan hareketi olarak görüp halkı cezalandırmışlardır. Örneğin, 1579 tarihinde İskenderiyye ve İpek kadılarına gönderilen bir hükümde, İskenderiyye sancağından Kelmente köyünün halkı ile Foca köyünün ahalisi arasında kavga çıkınca sancakbeyi bunu isyan hareketi olarak görmüş ve isyanı dağıtmak için adamlarını göndermiştir. Oraya giden askerler kimilerini öldürmüş ve bazılarını da esir almışlardır. Bu durumu bildirmek için mahkemeye gelen Kelmente sakinleri “*biş isyan üzere değilken, sancakbeyinin adamları gelip bize zulüm yaptılar*” diye şikâyetle bulunmuşlardır.⁴²

Ancak Dîvân-ı Hümayun'a arzedilen bütün şikâyetlerin doğru olduğu anlamına gelmez. Zira bazı şikâyetler ehl-i örf arasındaki çekişmelerden kaynaklanıp yanlış ve yalan bilgiler içerebilirdi. Örneğin, Draç kadısı, bir sipahi oğlanı ile asitâne-i saâdete gönderdiği bir sicilde, İlbasan sancakbeyi Bali Bey'i adam öldürmekle ve ehl-i fesat olmakla suçlamıştır. Fakat daha sonra sancakbeyinin adamlarından birkaç kişi İstanbul'a gidip anılan sancakbeyi ile ilgili arz edilen şikâyetin asılsız ve iftira olduğunu, zira söz konusu sancakbeyinin o tarihte orduyla

³⁸ *Draç kâdısı ile nâzırı Mahmûmd, İlbasan sancağından Draç kazasının reâyâsı (mahkemeye) gelip Obri sancağında olan Mus (Müsye) asilerinden şikâyet eyleyip dâima cemiyet ile üzerlerine varup köylerin gâret edliip evlâd u ensâbların alup esir eyleyip Fîrenge satup celâ-yı vatan eylemeli olduklarını bildirdükleri...* BOA., MD. 14, H. 547.

³⁹ İlhan Şahin, “Sancak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36: 99.

⁴⁰ BOA., MD. 5, H. 58.

⁴¹ BOA., MD. 36, H. 297; MD. 46, H. 466.

⁴² BOA., MD. 36, H. 701; MD. 39, H. 414.

birlikte seferde olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialarını dikkate alan Dîvân-ı Hümâyûn, adı geçen sancakbeyinin durumunu teftiş etmek için Osman Çavuş'u görevlendirmiştir.⁴³

Arnavutluk'u gezen Venedikliler'in günlüklerinde sancakbeyleriyle ilgili verilen bilgilerinden onların bütün halkı korudukları ve Hristiyan reâyâyâ da iyi davrandıkları anlaşılmaktadır. Mesela, M. Sanuto adlı bir Venedikli'nin günlüğünde İşkodra sancakbeyi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: 1507 yılında Venedikliler'in yönetimi altındaki Kotor'daki üst görevli (rector e provedador) Olivier Contarini ve onun yardımcısı Almoro Pixani'den alınan bir mektuba göre Kotor yetkilileri İşkodra sancakbeyine hediye göndermiş ve onun Hristiyan halka iyi davrandığı ve Türkler'e (Müslümanlara) karşı çok adaletli olduğu haberini vermişlerdir.⁴⁴ Bununla birlikte yeni tayin edilen bazı sancakbeyleriyle iyi geçinebilmek için kendilerine hediyeler takdim etmenin gerekli olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Mesela, M. Sanuto'nun günlüklerinde, Mayıs 1510 yılında tayin edilmesi beklenen yeni İşkodra sancakbeyinin iyi biri olmadığı, dolayısıyla onunla iyi geçinmek için kendisine birçok hediye takdim etmenin gerekli olduğu zikredilmektedir.⁴⁵

Sonuç olarak hem Mühimme Defterlerinde hem Venedik kroniklerinde ve belgelerde Arnavutluk'ta görev yapan sancakbeylerinin halka yönelik sınırlı bazı haksızlıklar dışında aşırı zulüm ve adaletsizlik yaptıklarına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Aksine bazı sancakbeylerinin Müslüman ve Hristiyan halka adaletle davrandıklarına ve onları âsiler ve eşkıyalardan koruduklarına dair bilgiler bulunmaktadır.

2.2. Sipahiler

Sipahiler, Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatını oluşturan en önemli gruplardan biridir. Bunlardan bazıları kapıkulu ocaklarının süvari kısmını teşkil ederken diğerleri bu ocağın dışında kalıp taşra bölgelerinde timar tasarruf ile görevlendirilen askerî zümresidir. Timar sahibi olan sipahiler kendilerine tahsis edilen arazilerden vergi toplamakla, halkı hâricî düşmanlardan ve dâhilî âsi ve eşkıyalardan korumakla vazifelendirilmişlerdir. Bunun karşılığında da ordu sefere çıktığında padişahın emriyle sefere katılmakla yükümlü idiler.⁴⁶

İncelenen Mühimme Defterlerinden Arnavut halkına en çok haksızlık ve zulüm yapanlar timarlı sipahiler zümresidir. Fakat bunların kanun dışı muamelelerinin halkı isyan ettirecek kadar fazla ve aşırı olmadığı da görülmektedir.⁴⁷ Herhangi bir haksızlık ve zulüm söz konusu olduğunda mağdur taraf mahkemeye gidip durumu bildirme hakkına sahipti. Kadı önce şikâyeti tescil ettirir sonra da Dîvân-ı Hümâyûn'a gönderirdi. Fakat bazı kayıtlarda zulüm yapanların isimleri ve görevleri zikredilmeyip sadece bulundukları köyün adıyla belirtilmektedir. Bunların arasında sipahilerin bulunup bulunmadıkları kesin olarak

⁴³ BOA., MD. 69, H. 501.

⁴⁴ DLARII – I *Diarii di Marino Sanuto*, Editörü: Barozzi Nicolo, Berchet Guglielmo, Fulin Ribaldo, Stefani Federico, - Marco Visentin, tipografo, Tomo I-VI, MDCCCLXXIX-MDCCCLXXXI, 527; Zamputi, *Dokumente të Shekujve*, 1: 13; Rruga, Arnavutluk'ta İslâm - Hristiyanlık Karşılaşması (1385-1600), 48-49.

⁴⁵ KUKUKLJEVIC-ARKIV – *Rapporti della Repubblica Veneta coi Slavi Meridionali Brani tratti dei Diarii manoscritti di Marino Sanudo*, 1496-1533; Red. Ivan Kukuljevic Sancinski, ARKIV za Povjestnicu Jugoslavensku, knj. 6: 351, 360; Injac Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 28, 31.

⁴⁶ Ömer Lütfi Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 1/2 (1979): 5, 17; M. Tayyib Gökbilgin, "Sipahi", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1980), 10: 689; Erhan Afyoncu, "Sipahi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37: 256.

⁴⁷ BOA., MD. 18, H. 49; MD. 39, H. 391; MD. 49, H. 406; MD. 58, H. 561; MD. 60, H. 57.

bilinmezse de bulunma ihtimali yüksektir. Zira gönderilen bazı emir ve hükümlerde “*ehl-i fesâdın arasında sipahi var ise hapsedilip isimlerinin İstanbul’a arz edilmesi*” şeklinde bir ifade yer almaktadır.⁴⁸

Timar sahibi sipahiler ile reâyâ arasında en çok vergi toplama mevsiminde anlaşmazlıklar ortaya çıkardı. Ayrıca kıtlık ve toprağın fazla mahsul vermediği dönemlerde, kimi zaman vergi oranlarının artırılması ve yeni vergilerin konulması anlaşmazlıkları daha da kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla bir taraftan vergi ödeyemeyen halk ve diğer taraftan vergi toplamakla görevli sipahiler arasında çatışmalar meydana gelmiştir.⁴⁹ Bu iki zümre arasında kalan merkez, bir taraftan halkın, devletin emir ve yasaklarına riayet etmelerini sağlamak ve vergilerini ödemelerini temin etmek, diğer taraftan da onları ehl-i örfün haksız muamelelerinden korumak için sürekli emir ve hükümler göndermiştir. Bu hükümlerde devlete isyan edenler ile halka zulüm ve haksızlık yapanların cezalandırılacaklarına dair ifadeler yer almaktadır. Birçok hükümde halka zulüm yapanların reâyâdan ise bulundukları bölgelerde şeriat ve kanuna göre cezalandırılmaları, ehl-i örf ve şer‘ ise önce hapsedilmeleri ve durumlarının merkeze bildirilmesi emredilmektedir.⁵⁰

Timarlı sipahilerin halka yaptıkları en fazla zulüm ve haksızlık çeşidi insanların mal ve mülklerini bedava ve bedelsiz olarak almaktır. Kendi timar bölgelerini dolaşırken reâyâdan bedava yiyecek ve içecek, hayvanlarını beslemek için de zorla yem almışlardır.⁵¹ Bu tür haksızlıkların engellenmesi için sancakbeylerine birçok hüküm ve emir gönderilmiştir.⁵² Özellikle tarla ve timar bölgelerinin sınırları konusunda sipahiler ile reâyâ arasında sürekli anlaşmazlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Hakları sipahiler tarafından gasp edilen reâyâ, bazen devlete isyan edecek duruma gelirdi. Mesela, Delvine beyine ve Mazarak kadısına gönderilen bir hükümde, Dramuş köyü halkı ile timarlı sipahi Dilaver arasında bir tarlanın sınırı konusunda bir tartışma çıkınca köylüler “*biş bu yerleri şer‘ ve kânûn ile zabt itmezsek âlât-ı harb ve cenk ve cidâl ile zabt ideriz*” diyerek isyan edebileceklerini ifade etmişlerdir.⁵³ Eskiden isyan etmiş olmakla birlikte adı geçen köy ahalisi önce mahkemeye gidip haklarını şeriat ve kanunlara göre almak istediklerini ve bu yöntemle haklarını alamazlarsa tek çare timar sahipleriyle savaşmak zorunda kalacaklarını söylemişlerdir.

Timarlı sipahiler halkın mallarını haksız olarak almaya kalkıştıklarında genelde reâyânın direnişiyle karşılaşmışlardır. Aralarında anlaşmazlık büyüyünce de bazı sipahiler reâyâyı öldürecek kadar ileri gitmişlerdir.⁵⁴ Bu tür haksızlıklarda bulunan timarlı sipahiler, dirlikleri ellerinden alınıp cezalandırılacaklarını bildikleri için genelde bulundukları yerleri terk edip kendilerini himaye edebilecek âsi köylere sığınmışlardır.⁵⁵ Böylece çoğu zaman timarlı sipahiler, eşkiya ve âsilerin karşısında yer alırken kimi zaman da onlarla birlikte hareket edip halka zulüm yapmışlardır. Hatta bazen âsi ve eşkiyanın başına geçip onlara serdarlık

⁴⁸ BOA., MD. 3, H. 1346; MD. 5, H. 303; MD. 21, H. 88; MD. 29, H. 469; MD. 48, H. 479, 573; MD. 52, H. 637.

⁴⁹ Gökbilgin, “Sipahi”, 10: 690.

⁵⁰ BOA., MD. 18, H. 49; MD. 39, H. 391; MD. 49, H. 406; MD. 58, H. 561; MD. 60, H. 57.

⁵¹ BOA., MD. 60, H. 506; MD. 64, H. 349.

⁵² BOA., MD. 5, H. 303; MD. 18, H. 305; MD. 31, H. 360; MD. 46, H. 169; MD. 64, H. 349; MD. 69, H. 97.

⁵³ BOA., MD. 46, H. 213.

⁵⁴ BOA., MD. 31, H. 304; MD. 33, H. 209, 251.

⁵⁵ BOA., MD. 42, H. 314.

yapmışlardır.⁵⁶ Sefere davet edilip de bu davete icabet etmeyen sipahileri timarları elinden alınır ve başkalarına devredilirdi.⁵⁷ Böylece dirliksiz kalan sipahiler de geçimini sağlamak için eşkıyalığa başvurulardı. Ellerindeki ok ve silahlarla reâyânın evlerini basar, yolları keser ve buna benzer birçok zulüm ve haksızlıklar yaparlardı.⁵⁸ Sipahilerin halka yaptıkları bir başka zulüm de genç oğlanları zorla alıp başka vilayetlere veya devletlere köle olarak satmak idi.⁵⁹

Sipahilerin halka zulüm ve haksızlıklar yaptıklarına dair şikâyetler önce mahkemeye tescil edilir ve sonra Dîvân-ı Hümayun'a bildirilirdi. Merkezden emir gelmeden ehl-i örfün yakalanması ve cezalandırılması yasaktı. Böylece önce sipahilerin gerçekten halka zulüm yapıp yapmadıkları araştırılır ve şayet kanunlara aykırı davranmışlarsa, reâyâdan haksız olarak aldıkları şeylerin hak sahiplerine geri vermeleri emredilirdi. Bu emre karşı gelip de gereğini yerine getirmezlerse isimleri ve sahip oldukları dirlikleri kayda geçirildikten sonra durumları tekrar Dîvân-ı Hümayun'a bildirilir ve oradan gelen talimatlara göre hareket edilirdi.⁶⁰

Timarlı sipahilerin zulüm ve haksızlıklarına uğrayan halk isyan etmek yerine mahkemeye gidip şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu da halkın, sipahilerin yaptıkları zulümlerden ötürü isyan etmedikleri, aksine mahkemeye itimatları olduğunu göstermektedir. Örneğin, 17 Ocak 1581 tarihinde Akçahisar kadısına gönderilen bir hükümde, Adne nahiyesine tabi Şenkerek köyü reâyâsının mahkemeye gelip kendi hallerinde olduğu, haraç, koyun ve avarız gibi bütün vergilerini eksiksiz olarak verdiği, sipahilere öşür ve ispence vergisini dahi ifa etmelerine rağmen sipahilerin kendilerine zulüm yaptıklarına dair şikâyetle bulundukları zikredilmektedir.⁶¹

Toprakları elinden alınan eski toprak sahipleri ile timarlı sipahiler arasında sık sık anlaşmazlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Toprakları ellerinden alınanlar buna razı olmayarak halkı da yanına almışlar ve sipahilerin mahsullerine zarar vermişlerdir. Nitekim anonim bir Venedik tarihinde, müellifin 1570 yıllarında Arnavut topraklarını gezerken not aldığı bilgilere göre bazı köylerin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi üzerine eski toprak sahipleri ile yeni timarlı sipahiler arasında sık sık anlaşmazlıklar çıkardı ve sipahiler de bu durumu genelde bab-ı aliye bildirirdi.⁶²

Halka zulüm ve haksızlıklar yaptığı kesinleşen kimi sipahilerin sürgün cezasıyla cezalandırıldıkları görülmektedir. Sürgün yeri olarak Rodos adası olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Suçun kategorisi sürgün cezasının süresini belirlerdi. Sürgünde ıslah olduğu anlaşılan ve itibarlı birinin kefaletiyle ve hüsn-i zanda bulunmasıyla sürgünle cezalandırılan kişi serbest bırakılabilirdi.⁶³

⁵⁶ BOA., MD. 12, H. 1219; MD. 18, H. 305; MD. 60, H. 47; MD. 70, H. 76.

⁵⁷ Gökbilgin, "Sipahi", 10: 689.

⁵⁸ BOA., MD. 53, H. 193.

⁵⁹ BOA., MD. 5, H. 206.

⁶⁰ BOA., MD. 7, H. 2412; MD. 30, H. 727; MD. 64, H. 349.

⁶¹ BOA., MD. 42, H. 515.

⁶² Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 293.

⁶³ 5 Şaban 797 (23 Aralık 1571) tarihinde Rodos beyine ve Feruh'a gönderilen bir hükümde, Delvine sipâhilerinden ahâlî-i vilâyet talebiyle mukaddemâ Rodos'a sürgün olan Can nâm kimesnenin cezireden ıtlak olunmasın emr idüb buyurdum ki: vusûl buldukda mezbûr Can'ı Cezîre-i Rodos'dan berü yakaya geçürüb tenbîh eylesin ki min-ba'd kendü halinde olup kimesneye zulm ve te'addî eylemeye. Bu hüküm Yakub halife ricasıyla olmuştur, ru'usda mukayyedir. MD. 10, H. 480.

28 Cumâdel-âhire 976 (18 Aralık 1568) tarihinde Ohri sancakbeyine ve Debri kadısına gönderilen başka bir hükümde, Mat kazasına bağlı Fanta-i Büzürk köyündeki bir sipahinin bir zimmînin kızını nikâhladıktan sonra

Sonuç olarak timarlı sipahilerin halka zulüm ve haksızlıklar yaptıkları bir gerçek ise de Arnavutlar'ın böyle bir gerekçeyle isyan ettiklerini iddia etmek doğru değildir. Zira sipahiler tarafından yapılan haksızlıklar halkı isyan ettirecek kadar büyük ve aşırı olmamıştır.

2.3. Kadılar

İlmiye sınıfına mensup olan kadılar, görevli oldukları bölgede padişahın yargı yetkisini temsil eder ve sadece onun emriyle tayin edilirdi.⁶⁴ Kadılar mahkemelerde hem şer'î hukuku hem örfî hukuku uyguladılar, sancakbeyi veya diğer idarecilerden bağımsız olup doğrudan padişahın fermanı veyahut Dîvân-ı Hümâyûn'un gönderdiği hüküm ve emirlere tabi idiler.⁶⁵ Osmanlı kadısına, diğer memurların aksine mülkî, beledî, malî, askerî ve adlî gibi birçok sahada görev yapma imkânları ve imtiyazları tanınmıştır. XVI. asırda kadı sayısının fazla artmasının arkasındaki sebep de bu olmalıdır.⁶⁶ Ancak kadı sayısının fazla olması sebebiyle görev süreleri iki sene ile sınırlandırılmıştır. Bu süre sınırlandırılması, kadıların bölge halkıyla fazla içli dışlı olmadan görevlerine odaklanmaları ve hukuka uygun hareket etmelerini sağlayan önemli bir etken olduğu gibi görevi sonra erip yeni bir tayin çıkıncaya kadar geçimini sağlamama endişesiyle bazı kadıların adaletten sapıp halka haksızlıklar yaptıkları da olmuştur.⁶⁷

İncelenen Mühimme Defterlerinde Arnavutluk'un farklı sancaklarında görev yapan bazı kadıların kanun dışı yollara başvurduklarına dair şikâyetler bulunmaktadır. Ancak aşağıda örneklerle belirtileceği üzere kadıların halka yönelik haksızlıklarının insanları isyana sevkedecek derecede aşırı olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi Dîvân-ı Hümâyûn'a arz edilen bütün şikâyetlerin haklı olması söz konusu değildir. Dolayısıyla belgelerde kadılarla ilgili bulunan şikâyetlere ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Nitekim Arnavutluk'un farklı sancaklarda görev yapan kadılarla ilgili Dîvân-ı Hümâyûn'a arz edilen şikâyetlerin bir kısmı gerçek ve bazılarının yalan olduğu tespit edilmiştir.

Kadıların halka yaptıkları haksızlık türleriyle ilgili Dîvân-ı Hümâyûn'a şöyle bir şikâyet arzedilmiştir: 13 Şevvâl 980 (16 Şubat 1573) tarihinde Avlonya beyine, Ergirikası ve Tepedelen kadılarına gönderilen bir hükümde, hâlen Arnavut Belgradı (Berat) kadısı olan Mevlana Ahmed'in reâyâdan para almadan ölülerini defnetmeye izin vermediği, vasiyet bahanesiyle insanların akçelerini aldığı, paraları yoksa onları hapsediği ve buna benzer zulüm ve haksızlık yaptığına dair birkaç şikâyetin varit olduğu zikredilmektedir. Dîvân-ı Hümâyûn bu şikâyetlerin doğruluğunu tespit etmek ve davayı soruşturmak için civar sancaklardaki

İlbasan kazasında sattığı ve bazı yoldaşlarıyla birlikte Derviş adlı bir başka sipahinin evini bastığı ve yağmaladıktan sonra evi yaktığı bildirilmiştir. Bu şikâyetle ilgili Dîvân-ı Hümâyûn'dan gelen hükümde, adı geçen sipahi yakalandıktan sonra ellerindeki reâyâyâ ait malları alınıp sahiplerine verildikten sonra Rodos'a sürgün edilmesi buyurulmaktadır. BOA., MD. 7, H. 2504

⁶⁴ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965), 87; Ahmed Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011), 1: 181.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 83; İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 3. Baskı, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2017), 25; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, 81.

⁶⁶ İlber Ortaylı, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24: 69-70.

⁶⁷ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, (Oxford University Press, 1973), 241; Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 28, 30; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, 3. Baskı, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2005), 118-139. Mesela, Akçahisar kadısı Mevlana Şaban'ın avarız getirmediği gerekçesiyle görev süresi dolmadan azledilmesine dair ferman yazılmıştır. İstanbul Şeri Siciller Arşivi, *Rumeli Kadaskeri Ruznamesi*, No. 3, H. 30.

kadıları görevlendirmiştir.⁶⁸ İki ay sonra Avlonya beyine, kadısına ve Tepedelen kadısına bahsi geçen kadı Ahmed’le ilgili teyit edici ikinci bir hüküm gönderilmiş ve hakkındaki şikâyetlerin doğru olup olmadığının tekrar tespit edilmesi istenmiştir. Şikâyetlerde kadının bazı kişilerin çocuk ve kadınlarını hapsedtiği, para almadan serbest bırakmadığı, müezzin ve imamlara da “ölenler arasında (ödenmemiş) bin akçe haracı olan varsa, üç yüzü benimdir” diye tembih ederek varislerini hapsedtiği ve istediği akçeler ödenmeden onları serbest bırakmadığı bildirilmiştir.⁶⁹ Kadıların halka haksızlık yaptıklarına dair şikâyetler ciddiye alınır ve merkezden veya civar bölgeden bir müfettiş tayin edilerek söz konusu şikâyetlerin doğruluğu tespit ettirilirdi. Kanun dışı muameleleri tespit edilen kadıların genelde görevlerinden azledilirlerdi.

Osmanlı Devleti’nde ulemâ ile askerî zümrenin birbirlerine karşı dokunulmazlıkları vardı. Dolayısıyla bir kadı halka haksızlık yaptığında sancakbeyleri tarafından yargılanıp cezalandırılamaz ve sancakbeyleri de herhangi bir kanun dışı eylemde bulunduğu da kadılar tarafından yargılanamazdı. Ancak her iki kesim birbirini şikâyet etme hakkına sahipti ve kanun dışı eylemler mutlaka Dîvân-ı Hümâyûn’a arz edilmeliydi.⁷⁰ Bununla birlikte bu kurala aykırı davranıldığına dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, 16 Mayıs 1579 tarihinde Avlonya’daki bir kadının yolculara haksızlık yaptığı için sancakbeyi tarafından falakaya çekildiği ve 150 değnek vurulduğu, ayrıca kendisinden para cezası da alındığı olaya şahit olan biri tarafından aktarılmıştır.⁷¹ Breuning’in aktardığı bu olayın doğru olma ihtimali bulunmakla birlikte incelenen Mühimme Defterlerinde kadıların ehl-i örf tarafından cezalandırıldığına dair herhangi bir şikâyet veya hükme rastlanmamıştır.

Herhangi bir kanunsuz icraatı nedeniyle görevinden azledilen kadıların görev süresince yaptıkları işlemler, yerine tayin edilen yeni kadı tarafından kontrol edilirdi. Dolayısıyla bu kontrol esnasında başka suçları çıkabileceği için azledilen kadının bulunduğu yeri terketmemesi istenebilirdi.⁷² Mesela, 21 Cumâdel-âhire 985 (5 Eylül 1577) tarihinde Avlonya Beyine, Arnavud Belgradı (Berat) ve İskrapar kadılarına gönderilen bir hükümde, İskrapar ahalisinin mahkemeye gelip eski kadı Mustafa’nın farklı gerekçelerle insanlardan fazla para ve mal alarak halka zulüm ve haksızlık yaptığına dair şikâyetle bulundukları belirtilmiştir. Bu şikâyetin doğruluğunu teftiş etmek için merkezden veya bölge görevlilerinden biri görevlendirilmiştir. Ayrıca şikâyetlerin doğru olduğu ve gerçekten kadının halktan kanunsuz para ve mal aldığı ortaya çıkarsa, adı geçen kadının yakalanması ve şikâyet edenlerle beraber mahkemede yargılanması, haksız olarak aldığı malların da sahiplerine geri verilmesi emredilmiştir.⁷³

Rumeli Kadiaskeri Ruznamesinde yer alan bir hükme göre Mevlana Şaban günlüğü yetmiş akçe ile Akçahisar kazasına kadılık görevine tayin edilmiştir. Aynı zamanda avarız vergilerini de toplamakla görevlendirilen kadı, vergilerini vaktinde merkeze teslim etmeyince

⁶⁸ BOA., MD. 21, H. 202.

⁶⁹ BOA., MD. 21, H. 681.

⁷⁰ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, 234.

⁷¹ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, 236; kadıların paşalar tarafından cezalandırıldığına dair bir başka örnek için bkz. Lajos Fekete, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar”, *BELLETEN*, trc. Sadrettin Karatay, 13/52 (1949) 690.

⁷² Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, 236.

⁷³ BOA., MD. 31, H. 494.

azledilmesi hakkında ferman gönderilmiştir.⁷⁴ Daha sonra yapılan detaylı bir teftişte kadının haksız yere şikâyet edildiği ve onun zalim değil, mazlum olduğu ortaya çıkınca kendisine görevi iade edilmiş ve günlük akçe ücreti artırılmıştır.⁷⁵

Şikâyetler nedeniyle veya mutad olarak kadıları teftiş etmek için merkezden bir müfettiş gönderildiği gibi civar sancaklardaki kadılar da görevlendirilirdi. Mesela, 2 Zilhicce 978 (27 Nisan 1571) tarihinde Belgrad (Berat) kadısına gönderilen bir hükümde, Avlonya kadısının Rumeli beylerbeyi adına halktan gereğinden fazla nüzül vergisi aldığı ve Dubrovnik gemilerine sattığı hakkında duyumlar geldiği zikredilmiştir. Dîvân-ı Hümâyûn, Belgrad kadısını görevlendirmiş ve Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından birini yanına alarak Avlonya kadısını gizlice araştırmasını emretmiştir. Şikâyet edilen kadının gerçekten halktan fazlasıyla nüzül vergisi alıp almadığı, ne kadar vergi topladığı ve nüzülleri gemilere satıp satmadığı, yakın bölgelerdeki başka kadıların da buna benzer eylemlerde bulunup bulunmadıkları ile ilgili araştırma yapılması ve bu hususta ayrıntılı bir tahkikat yapılarak sonucu Südde-i Saâdet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁷⁶

Sonuç olarak incelenen Mühimme Defterlerindeki hükümler ve şikâyetler ile Venedik arşiv ve kroniklerinden Arnavutluk'taki askerî ve ulema zümresinin halka yaptığı zulüm ve haksızlıkların çok fazla ve insanları isyan ettirecek derece ağır olmadığı anlaşılmaktadır.

3. Vergiler

Osmanlı Devleti'nde şer'î ve örfî olmak üzere iki vergi çeşidi vardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar insanların nakdî, aynî ve bedenî yükümlülüklerini ifade etmek için genelde teklîf (ç.tekâlîf) kavramı kullanılmıştır. Tekâlîf de şer'îyye ve örfîyye şeklinde iki türdür. Birincisi İslam hukukunun koyduğu zekât, öşür, haraç ve cizye vergilerinden; ikincisi ise padişahın özel durum ve şartlarda ek olarak belirlediği vergilerden oluşmuştur.⁷⁷

Osmanlılar, hâkimiyetine geçirdikleri yerlerde uygulanmakta olan vergi sistemine dikkat ederek halktan fazla vergi almamaya gayret etmiştir. Mesela, Arnavutluk'un İşkodra ve Dukakin sancaklarındaki bazı köyler 1485 yılında sultanın hassaları olarak kaydedilmiştir. Buranın halkı kendi Arnavut yöneticilerine ödedikleri bir filori ile Osmanlı Devleti'nin koyduğu 50 akçe haraç vergisi, değer olarak aynı idi.⁷⁸ Şehirler ve şehir merkezlerine yakın bölgeler timar sistemine dâhil edilmekle birlikte merkezden uzak ve dağlık bölgelerde yaşayanlar ise toprak vergisini ödememek için timar sistemine karşı çıkmışlardır.⁷⁹

Devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta da mülkiyet bakımından araziler mîrî, özel mülk ve vakıf şeklinde üçe ayrılmıştır. Bunların en büyük oranını mîrî araziler oluştururdu.⁸⁰ Mîrî arazilerin mülkiyeti devlete ait olup tasarrufu reâyâyâ verilmiştir. Halk

⁷⁴ İstanbul Şeri Siciller Arşivi, *Rumeli Kadaskeri Ruznamesi*, No. 3, H. 30.

⁷⁵ İstanbul Şeri Siciller Arşivi, *Rumeli Kadaskeri Ruznamesi*, No. 3, H. 174.

⁷⁶ BOA., MD. 12, H. 313.

⁷⁷ M. Macit Kenanoğlu, "Vergi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43: 56.

⁷⁸ Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 532.

⁷⁹ Pulaha, *Pronësia Fendale*, 394; Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 517, 530.

⁸⁰ Halil İnalçık, "Timar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41: 169-70; Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 39. Mîrî arazi, rakabesi (mülkiyeti) ve tasarruf hakkı devlete ait olan arazidir. Devlet, hazinesinden hakkı olan gazilere, ilim adamlarına ve devlet görevlilerine bu arazileri işletme hakkını veya tamamen mülkiyetini devredebilir. Devletin bu tür arazilerden

toprağı işletme karşılığında hem devlet merkezine hem timarlı sipahiye bazı vergileri ödemekle yükümlüydü.⁸¹ Mesela, Müslümanlar 22 akçe resm-i çift, gayrimüslimler ise 25 akçe ispence öderdi. Timar sahibi sipahilere ise öşür ve sâlâriye⁸² verilir. Toprağını üç sene boyunca çalıştırmayanlardan çift-i bozan vergisi alınır. Bu verginin miktarı Müslümanlara 72 akçe, gayrimüslimler için ise 87 akçe idi.⁸³ Vergi ödeme oranlarında Müslüman ile zimmi arasında büyük bir fark yoktu. Reâyâdan farklı olarak askerî sınıfa mensup toprak sahipleri ise savaşa asker göndermek şartıyla cizye, öşür, ispence ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur.⁸⁴

Arnavutluk tarih araştırmacısı Selami Pulaha, XVI. asrın ilk otuz yılında Sultan'ın hassa topraklarından aldığı vergi 86,6 akçe iken aynı yüzyılın sonuna gelince 118,2'ye çıkarak %36,4 oranında artmıştır. Sancakbeylerinin hassalarının 95,7'den 120'ye, zeamet ve timar vergilerinin ise 100,4'ten 130,3'e kadar çıktığını, dolayısıyla devamlı artan vergileri kaldıramayan Arnavut halkının isyana kalkıştığını iddia etmektedir.⁸⁵ Fakat vergilerde görülen bu artış oranları doğru olmakla birlikte aynı yüzyılın sonunda akçenin değer kaybına uğradığı gerçeği göz ardı edilmiştir.⁸⁶ Binaenaleyh vergi artış oranı ile akçenin değer kaybı kıyas edildiğinde aslında çok aşırı bir vergi artışı olmadığı söylenebilir. Ayrıca vergi yüzdesinin en düşük olduğu bölgelerde daha çok isyanın meydana gelmesi, Pulaha'nın tezini çürütmektedir.⁸⁷

Reâyânın ödemekle mükellef olduğu vergiler aynı olmayıp bölge, dönem ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Örneğin XVI. asrın ilk yarısında Prizren'deki reâyânın ödemesi gereken cizye miktarı 51,5 akçe, İškodra'da 20,9 akçe ve Dukakin'de 13,6 akçe idi. Yine genel olarak reâyâ öşür, cizye, ispence ve âdet-i ağnam (koyun vergisi) ödemekle yükümlü iken Kelmend nahiyesinin halkı fakir olduğundan topluca sadece 1000 akçe cizye ve 1000 akçe ispence gibi cüzi bir ödeme yapmakla yükümlü tutulmuştur. Bu değişik miktarlar bölgenin sahip olduğu gelir potansiyeline göre hesaplanmış ve takdir edilmiştir. Bu minvalde diğer vergilerin de dönem ve şartlara göre farklılık arz ettiği görülmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin, reâyânın kaldıramayacağı vergiler koymadığı ve isyan sebebinin de aşırı vergiler olmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlılar, hâkimiyetleri altındaki bütün arazileri timar sistemine dâhil etmek için büyük çabalar sarfetmişlerse de bazı bölgelerde yerli halkın direnişiyle karşılaşmışlardır. Ancak devlet bunlara karşı aşırı bir güç kullanmamıştır. Mesela, Arnavutluk'taki dağlık bölgelerde yaşayan Arnavutlar timar sistemine karşı çıkınca kendilerine bir nevi otonomi verilmiştir. Bunlar bugünkü Arnavutluk'un kuzeyinde yer alan Dukakin, Hot, Pult, Şala, Şoşi,

bir kısmını belli hizmetler karşılığında muayyen şahıslara tahsis etmesi timar sistemini oluşturmuştur. Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, 1: 182.

⁸¹ Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 518.

⁸² Salariyye: Emir, vezir ve devlet hizmetinde bulunan diğer memurlar için toprak mahsullerinden alınan hissedir. Mehmet Zeki Pakalin, "Sâlâriyye", 3: 101.

⁸³ Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 41.

⁸⁴ Pulaha, *Pronësia Feudale në Tokat Shqiptare*, 151; Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 39; İtir Rruga, "XIV-XVI. Yüzyıllar Arasında Arnavutluk'ta Gayrimüslimler", *İSTEM Dergisi* 15/29 (2017): 170-171.

⁸⁵ Pulaha, *Qëndresa e Popullit Shqiptar*, 213-214.

⁸⁶ Mustafa Akdağ, *Türkçe'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 2. Baskı, (Ankara: Tekin Yayınevi, 1979), 2: 406.

⁸⁷ Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 43-44.

⁸⁸ Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 532; Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 42-43.

Kelmend, İbala, Sipas, Fani i Madh, Fani i Vogel, Mirdita, Puka ve Debre; güneyde ise Himara ve Kurveleş bölgeleridir.⁸⁹ Tımar sistemine dâhil edilemeyen bu bölgelerin halkı, kıyı bölgeleri ile ve Arnavutluk'un iç bölgelerini bağlayan ana yolları korumakla görevlendirilmiştir. Bu hizmet karşılığında da bazı vergilerden muaf tutulmuş ve sadece tımar sahibi sipahiler için toplanan vergileri vermeye devam etmişlerdir. Bununla birlikte bazı özel durum ve şartlarda vergi artışı nedeniyle köylülerin buna karşı çıktığı görülmektedir.⁹⁰

Devletin hâkimiyetini kabul etmeyen ve vergi ödemeyi reddedenlere karşı birçok defa küçük boyutlarda askerî seferler yapılmışsa da çoğunda başarısız olunmuştur. Çünkü âsilerin yaşadıkları bölgeler sarp ve dağlık olduğundan devlet güçleri bu yerlere fazla nüfuz edememiştir.⁹¹ Mesela, 29 Zî'l-ka'de 967 (9 Aralık 1568) tarihinde Ohri sancakbeyi Osman Bey'e gönderilen bir hükümde, Leş nahiyesinden haraçları toplanamayan Mozol ve Laliz gayrimüslim köylülerinin vergi tahsiline karşı çıkarak âsi oldukları zikredilmiştir. Önceden de vergi ödemeyip âsi olan bu kimselerin elebaşlarının ve hoyratlarının ele geçirilmesi ve haklarından gelinmesi hususunda ferman gönderilmişse de yakalanamadıkları ve hala isyan üzere oldukları belirtilmiştir.⁹²

Venedik arşiv belgelerinde de Arnavutlar'ın vergi tahsiline karşı çıkıp isyan ettiklerine dair bilgiler yer almaktadır. Mesela, 14 Nisan 1571 yılında Korfu adasındaki bir yetkili tarafından Venedik yönetimine gönderilen bir mektuba göre adı zikredilmeyen bir Osmanlı voyvodası iki gemiyle Himara bölgesine giderek haraç vergisini tahsil etmeye çalışmıştır. Fakat oradaki halkın isyanıyla karşılaşmış ve vergileri toplayamamıştır. Himaralılar'a haracı ödemeleri halinde daha önce yaptıkları isyandan dolayı cezalandırılmayacaklarını ve bir daha isyan etmemek üzere kendilerine maaş sağlanması, Müslüman olmaları halinde ise senelik kişi başına yüz altın (düka/zecchini) ödenmesini teklif etmiştir. Fakat onlar bu teklifi kabul etmeyip etraftaki köylere de haber göndererek Osmanlılar'a karşı savaşmanın tam zamanı olduğunu söylemişlerdir. Bu daveti olumlu karşılayan diğer köyler ahalisi bir araya gelmiş ve Osmanlı askerlerine saldırarak 350 kişiyi öldürmüşlerdir. Ardından 6000 Arnavut, Sopot bölgesine giderek Himara bölgesinde 350 Osmanlı askerini öldürdükleri haberini vermiş ve oradaki Venedikli komutana şu teklifte bulunmuşlardır: “*Neden biz boş boş oturuyoruz? Kalkıp Venedik senyörü için bir şeyler yapalım.*”⁹³ Bu mektuptaki bilgiler abartılı olmakla birlikte Arnavutlar'ın vergi ödememek için Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettikleri Mühimme Defterlerinde de birçok kez belirtilmektedir.

M. Sanuto adlı bir Venedikli'nin günlüğünde vergileri tahsil etmek üzere Arnavut köylülerine doğru yüz atlı Türk askerinin yöneldiği ve köylülerine girdikten sonra ahalinin köprüyü yıkıp askerlere saldırdığı ve yarısını öldürüp diğerlerini esir olarak ele geçirdiği zikredilmektedir. Devamında aynı şahısların Venedikliler'in hâkimiyetinde yaşayan köylere de

⁸⁹ Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 530-531; Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 44-45

⁹⁰ Pulaha, *Pronësia Fendale*, 387, 394-402.

⁹¹ Anamali v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, 1: 561-562; Thëngjilli, *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit*, 197.

⁹² BOA., MD. 7, H. 2601.

⁹³ Thenier V. M., *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia* etc. Deprompta et collecta ab Augustiona Theiner; Tomus Secundus etc. (1524-1800), (Zagrabiae, Edidit Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1875), 2: Dok. LXVII, 58; Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 309.

saldırdıkları belirtilmektedir.⁹⁴ Yine XVI. asırda yaşayan Mormona adlı bir tarihçinin *Korfu Tarihi* adlı eserinde 1566 yılında Avlonya'ya gelen Osmanlı ordusunun, vergilere karşı çıkan Himara halkının direnişiyle karşılaştığı ve âsileri yakalayamadan Preveze'ye çekilmek zorunda kaldığı bilgisi verilmektedir.⁹⁵

Noel Malcolm'a göre de Arnavutluk'taki bazı bölgelerde Osmanlı Devleti'ne karşı meydana gelen isyanların sebebi vergi ve askerlik mükellefiyetidir. Zira sürekli vergi ödemek ve çocuklarını askere göndermek, dağlık bölgelerde yaşayan Arnavutlar'ın doğasına aykırı idi. Dolayısıyla buna karşı direnmek için onlar sürekli isyan etmiş ve eşkıyalık yapmışlardır.⁹⁶ İdrîs-i Bitlisî de *Heşt Behîst* adlı eserinde Arnavutlar'ın “*temerrüd ehl-i isyancılar gürub oldukları, Rum diyarlarında küffâr taifesi arasında hiçbir kavim isyanı kendilerine şiar edinmiş bu kavim kadar habîs değildir. Bunlar ekseriyetle bulundukları bölgenin istihkâmın güvenerek ve ulaşılması güç olan bir bölgede yaşamaları sebebiyle hiçbir zaman, hiçbir padişahın emri ve itaati altına girmemişlerdir.*” şeklinde tasvir etmiştir.⁹⁷ Giacomo Soranzo adlı Venedikli bir elçi, Venedik'ten İstanbul'a yaptığı seyahat esnasında Arnavut bölgelerini gezerken dağda oturanların sert mizaçlı ve kimseye itaat etmeyen kişiler olduğunu belirtmektedir.⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde yaşayan zimmîler her ne kadar farklı dinlere mensup olsalar da devletin birer vatandaşı kabul edilerek canları ve malları devletin koruması altındaydı. Buna karşılık onlar da devlete bazı vergiler ödemekle mükellef tutulmuştur. Vergi ödemek, özellikle gayrimüslimler için devletin hâkimiyetini simgeler. Dolayısıyla vergi ödememek ve vergi toplayanlara karşı çıkmak devlete karşı işlenen bir suç olduğu kadar onun otoritesini ve hâkimiyetini de zedeleyen bir davranıştır. Bu açıdan bakıldığında mükellef oldukları vergileri ödemeyenler âsi olarak isimlendirilmiştir. Nitekim 6 Rebî'u'l-âhir 980 (16 Ağustos 1572) tarihinde Delvine beyine gönderilen bir hükümde, on üç köyün üç yıldan beri haraç, ispence, adet-i ağnam ve mükellef oldukları diğer vergilerini vermeyip âsi oldukları bildirilmiştir. Bu eylemi bir isyan suçu olarak kabul eden taşra devlet görevlileri isyan edenlere saldırıp haklarından gelmek için merkezden izin talep etmişlerdir. Dîvân-ı Hümâyûn'dan bununla ilgili gönderilen hükümde, önce bu hususun soruşturulması ve eğer arz edildiği gibi köylüler mükellef oldukları vergilerini vermeyip âsi oldukları ortaya çıkarsa onlara saldırıp fesatçıların haklarından gelinmesi emredilmiştir. Daha sonra da isyan edenlerin isimleri, sayısı ve onlarla ilgili bilgilerin ayrıntılı ve detaylı bir şekilde merkeze bildirilmesi istenmiştir.⁹⁹

⁹⁴ VERS. GES. PARGA – Versuch Einer Geschichte von Parga, 19; Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 100-101.

⁹⁵ Mormora, *Hist. Corfu - Della Historia di Corfu Decritta ad Andrea Marmora etc.*, Venetia, Curti, M.DC.LXXII, 338; Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 216.

⁹⁶ Noel Malcolm, *Agents of Empire*, (Oxford: Oxford University Press, 2015), 123-126.

⁹⁷ İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behîst: VII Ketibe*, tsh.-thk.-çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 183.

⁹⁸ Sforza G. Viaggio – *Diovanni Sforza, Un Viaggio Attraverso i Balcani nel 1575*, Seina, Stab. Ar. Gr. Lazzeri, 1915, 26; Zamputi, *Dokumente të Shekujve XVI-XVII*, 1: 331-332.

⁹⁹ BOA., MD. 19, H. 718.

Sonuç

Arnavutluk tarih araştırmacıları Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'u işgal ettiğini ve bu nedenle Arnavutlar'ın birçok ilim adamını, tüccarını ve esnafını kaybettiğini ileri sürerler. Ayrıca bu işgalci yönetimin üretimi zayıflattığı ve serbest ekonomiyi, politik ve sosyal gelişimi yasakladığını, dolaylı olarak da Arnavutlar'ı iki asır geri bıraktığını, buna rağmen Arnavutlar'ın ekonomi, siyasî ve askerî bakımından çok zor durumda olmakla birlikte Osmanlı yönetimine karşı direnebildiklerini ve devamlı mücadele ettiklerini ifade ederler. Kısacası Arnavut halkının Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği bütün eylemler siyasî nitelikte ve kendi ülkelerini istilacı bir düşmandan kurtarma çabasından ibarettir. Ancak bu tür iddialar daha çok XX. yüzyılda komünizm rejimlerinin Balkanlar'da uyguladığı sert ideolojik politikalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

Arnavutlar'ın siyasî bir amaçla isyan ettikleri ve kendi bağımsız devletini kurma çabasında oldukları iddiası doğru olsaydı, Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık gibi yüksek ve önemli bir makama birçok Arnavut asıllı idarecinin tayin edilmesi söz konusu olmazdı. Zira Arnavutluk ve Arnavutlar'ın tarihine bakıldığında İskender Bey'den sonra onların tek bir millet, din veya gelenek (kanun/örf) altında toplanmadıkları ve böyle bir iddiada bulunduklarına dair herhangi bir bilimsel kanıt rastlanılmamıştır. Bu bakımından 1560-1590 yılları arasındaki Mühimme Defterleri incelendiğinde isyan olaylarıyla ilgili belge ve hükümlerde yeni bir beylik kurma çabası içinde olduklarına dair herhangi bir bilgiye rastlanmadığı görülür. Venedik arşivlerindeki belgelerde de Osmanlıların Arnavut topraklarından kovulmaları halinde bütün bu yerlerin hâkimiyeti İtalyan ve İspanyol askerlerine geçeceği belirtilmektedir. Kısacası bir devlet olarak bağımsızlığını ilan ettikleri Kasım 1912'e kadar Arnavutlar etnik bir grup olarak birleşmemişler ve herhangi bir idari sistem altında toplanamamışlardır.

Arnavutluk'ta meydana gelen isyanların arkasında yatan en büyük etkenin Osmanlı Devleti'nin koyduğu aşırı vergiler olduğu Arnavut tarihçileri tarafından ileri sürülse de bu iddianın da doğru olmadığı yukarıda açık bir şekilde belirtilmiştir. Zira zaman zaman vergi artışları olmuşsa da bu artışların akçenin değer kaybıyla orantılı olduğu ve halkı isyan ettirecek kadar yüksek olmadığı görülmektedir. Ayrıca vergilerin en düşük olduğu bölgelerde sürekli isyanların meydana gelmiş olması, buna karşılık vergilerin daha yüksek olduğu bölgelerde daha az isyanların görülmesi bu tezin doğru olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte vergi vermek, devletin yasalarına uymak, idarecilerin emirlerini yerine getirmek özellikle yüksek dağlarda yaşayan Arnavutlar'ın doğasına aykırı olduğundan isyan etme sebeplerinin başında vergilerin geldiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 14, 30, 31, 33, 35, 36, 42, 46, 48, 52, 53, 58, 68 ve 70 Numaralı Mühimme Defteri.

AKÇELİK, Erhan. 39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1 -118). Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) Özet-Transkripsiyon ve İndeks, 2 Cilt, Proje Yöneticisi İsmet Binark, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1996.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet ve İndeks. Proje Yöneticisi İsmet Binark, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks, 2 Cilt, Proje Yöneticisi İsmet Binark, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) Özet-Transkripsiyon ve İndeks, 3 Cilt, Proje Yöneticisi İsmet Binark, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1998.

BOSTANCI, Muharrem. 19 Numaralı Mühimme Defteri: Tablil-Metin. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.

ÇAKIR, İbrahim Eten. 10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s.179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006.

CELİK, Sıtkı. 21 Numaralı Mühimme Defteri: Tablil ve Metin. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997.

ÇİÇEK, Fatih. 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.169-336). Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.

EREN, Yunus. 34 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-164) (986-1578): İnceleme-Metin. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

KAHVECİ, Gülay. 29 Numaralı Mühimme Defteri (984-1576): Tablil-Özet-Transkripsiyon. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998.

KAYA, Muhammed Samet. 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-168), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.

KAYGUSUZ, Zülfiye. 10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s.1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006.

NACAK, Süleyman. 34 Numaralı Mühimme Defteri (s.164-326) (986-1578): Transkripti ve Değerlendirmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

TAŞ, Özlem. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) Tasnif ve Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004.

YILDIZ, Cevat. 60 Numaralı Mühimme Defteri: Tablil ve Metin. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998.

YILDIZ, Hasan. 49 Numaralı Mühimme Defteri: Tablil ve Metin. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.

YÜCEL, Kazım Kürşat. 18 Numaralı Mühimme Defteri: Tablil-Metin. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.

Venedik Devlet Arşiv Belgeleri

A.S.V., Cons, X, Lett. Rett Ecc., B. 274, Nr. 77.

Biblioteca Marciana, Venezia-MSS İtaliani CL. 8 no 6, Provenienza Svajer Amedeo 1013, Collocazione 5931.

DIARII – I Diarii di Marino Sanuto. Editöri: Barozzi Nicolo, Berchet Guglielmo, Fulin Ribaldo, Stefani Federico, - Marco Visentin, tipografo, Tomo I-VI, MDCCCLXXIX-MDCCCLXXXI.

MORMORA. *Hist. Corfu - Della Historia di Corfu Decritta ad Andrea Marmora etc.*, Venetia, Curti, M.DC.LXXII.

Rapporti della Repubblica Veneta coi Slavi Meridionali Brani tratti dei Diarii manoscritti di Marino Sanudo. 1496-1533; Red. Ivan Kukuljevic Sancisnski, ARKIV za Povjestnicu Jugoslavensku, knj. VI.

THENIER V. M., *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia* etc. Deprompta et collecta ab Augustiona Theiner; Tomus Secundus etc. (1524-1800) – Edidit Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, Zagrabiae, 1875, II, Dok. LXVII.

VERS. GES. PARÇA. Versuch Einer Geschichte von Parga.

VIAGGIO, Sforza G. *Diovanzi Sforça, Un Viaggio Attraverso i Balcani nel 1575*. Seina, Stab. Ar. Gr. Lazzeri, 1915.

Not: Bu belgeler bazı Arnavut papazlarının Venedik yetkililerine arz ettikleri dilekçeler, sınır bölgelerindeki Venedik komutanlarının Arnavutlarla ilgili düşünceleri ve Arnavutluk'u gezen bazı seyyahların notlarından ibarettir. Arnavut tarih araştırmacısı Injac Zamputi bu belgelerin orijinallerini Arnavutça tercümeleriyle birlikte üç cilt halinde yayınlamıştır. Bu belgelerin dipnotlarda gösterirken adı geçen Zamputi'nin kitabından alınmıştır.

AKADEMİK ÇALIŞMALAR

AFYONCU, Erhan. "Sipahi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 256-258. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

AGOSTON, Gabor. & MASTERS, Bruce. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts on File, 2009.

AKGÜNDÜZ, Ahmed. *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı: Kamu Hukuku (Anayasa-İdare-Ceza-Usul-Vergi-Devletler Umumi)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.

AKGÜNDÜZ, Ahmed. *Osmanlı Kanunnameleri*. İstanbul: Fey Vakfı, 1991.

ANAMALI, Skënder v.dğr. *Historia e Popullit Shqiptar*. Tiranë: Botimet Toena, 2002.

ÂŞIKPAŞAZÂDE, Derviş Ahmed. *Tevârîh-i Âl-i Osmân*. Haz. Hüseyin Nihal Atsız (*Osmanlı Tarihleri I içinde*), İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.

BARLETTI, Marin. *Historia de Vita et Gestis Scanderbegi Epirotarum Principis*, y.y.: yay. y., 1494.

BARLETTI, Marin. *Historia e Skënderbeut*. Üsküp: NGB "Vatra", 2004.

BELLO, Hasan. "1945-1990 Yılları Arasında Arnavut Tarihi Yazımına Göre Osmanlı'nın Değerlendirilmesi". *Balkan Tarihi Araştırmalarına Metodolojik Yaklaşımlar*, ed. Abidin Temizler. İstanbul: Libra Kitap, 2014.

BOZBORA, Nuray. *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk*. İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.

DAŞÇIOĞLU, Kemal. "Osmanlı'da Eşkıyalık Hareketlerini Cezalandırma Yöntemi Olarak Sürgünler". *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*. ed. Osman Köse. Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi, 2009

EMECEN, Feridun M. *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

FRASHERI, Kristo. "Karakteri i Rezistences se Fshataresise Gjate Shekujve te Pare te Sundimit Osman", *Studime Historike*, 2/2 (1984): 171-174.

- FRASHERI, Kristo. *Skenderbeu Jeta dhe Vepra*. Tiran: Toena Yayınları, 2002.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib. “Sipahi”. *İslam Ansiklopedisi*. 10: 689-694. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1980.
- HASA, Maliq. *İskender Bey İsyanı Sırasında Arvanid Sancağının Siyasi ve Sosyal Durumu*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010.
- HEYD, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- HEYET. *Studime Për Eepoken e Skënderbeut*. Tiranë: İnstituti i Historisë, 1989.
- HEYET. *George Kastriot-Scanderbeg and the Albanian-Turkish War of the XV Century*. Tiranë: Tiranë University Press, 1967.
- HODGKINSON, Harry. *Scanderbeg*. London: The Centre for Albanian Studies, 1999.
- İDRİS-İ BİTLİSİ. *Heşt Behişt: VII Ketibe*. tsh.-thk.-çev. Muhammed İbrahim Yıldırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- İNALCIK, Halil. “Adâletnâmeler”, *BELGELER*, 2/3-4, (1965): 49-142.
- İNALCIK, Halil. “İskender Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 561-563. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- İNALCIK, Halil. “TİMAR”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 168-173. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- İNALCIK, Halil. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1954.
- İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu (Klasik Çağ, 1300-1600)*, trc. Rüşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- KALESHI, Hasan. “Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaştırma”. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, trc. Kemal Beydilli, 10-11 (1979-1980).
- KENANOĞLU, M. Macit. “Vergi”. *DİA*, XLIII. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 52-58. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- MALCOLM, Noel. *Agents of Empire*. New York: Oxford University Press, 2015.
- McCARTHY, Justin. *Osmanlı’ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*. trc. Mehmet Tuncel. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- McCARTHY, Justin. *The Ottoman Peoples and the End of Empire*. London: Arnold, 2001.
- MILLAR, Gilbert John. “The Albanians: Sixteenth-Century Mercenaries”. *History Today*. 26/7 (1976): 468.
- MUMCU, Ahmet. *Osmanlı Devletinde Rüşvet*. 3. Baskı, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2005.
- MUZAKA, Gjon. *Memorje*. trc. Dhori Qiriazı. Tiran: Toena Yayınları, 1996.
- NEŞRİ, Mehmed. *Kitâb-ı Cihân – Nümâ*, haz. Faik Reşit Unat & Mehmed A. Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1949.
- NOLI, Fan. *Gjergj Kastrioti Skënderbeu, 1405-1468*, Boston: y.y. 1921.
- ORAL, Ertuğrul. *993-994 (1585-1589) Tarihli Rumeli Kadiaskeri Ruznamesi, İstanbul Şer’i Siciller Arşivi. Rumeli Kadiaskerliği No. 3, Mezuniyet Tezî*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü, 1980.
- ORTAYLI, İlber. “Kadı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 69-73. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- ORTAYLI, İlber. *Osmanlı Devleti’nde Kadı*. 3. Baskı. İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- ORUÇ B. ÂDİL, *Oruç Beğ Tarihi*. Haz. Necdet Öztürk. 2. Basım. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2008.
- BARKAN, Ömer Lütfi. “Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Ekim 1979): 4-28.

- PAKALİN, Mehmet Zeki. "Sâlâriyye". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3/101-102. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- PEPO, Petraq. "Mbi Qendresen e Fshataresise ne Viset Juglindore ne Fund te Shek. XV.". *Studime Historike*, 2/2 (1984): 167-168.
- PULAHA, Selami. "Mbi Periodizmin Dhe Tiparet e Qendreses se Fshataresise nga Fundi i Shek. XV Deri ne Fillim te Shek. XVIII", *Studime Historike*, 2/2 (1984): 153-165.
- PULAHA, Selami. *Lufta Shqiptaro-Turke në Shekullin XV: Burime Osmane*. Tiranë: Universiteti Shtetëror i Tiranës, 1968.
- PULAHA, Selami. *Pronësia Feudale në Tokat Shqiptare*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, 1988.
- PULAHA, Selami. *Qëndresas e Popullit Shqiptar Kundër Sundimit Osman nga Shekulli XVI Deri në Fillim të Shekullit XVIII*, Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë Instituti i Historisë, 1978.
- RRUGA, Ilir. Arnavutluk'ta İslâm - Hristiyanlık Karşılaşması (1385-1600). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- RRUGA, Ilir. "İskender Bey İsyanlarının Dinî Boyutu ve Papalıkla İlişkileri". *Dini Araştırmalar Dergisi* 21/53 (Aralık 2018): 175-202.
- RRUGA, Ilir. "XIV-XVI. Yüzyıllar Arasında Arnavutluk'ta Gayrimüslimler". *İSTEM Dergisi* 15/29 (2017): 159-172.
- SCHMITT, Oliver Jens. *Das Venezianische Albanien (1392-1479)*, München: Oldenbourg, 2001.
- SHKODRA, Zija. "Mbi Periodizmin e Qendreses se Fshataresise". *Studime Historike*. 2/2 (1984): 169-170.
- SWIRE, Joseph. *Albania the Rise of a Kingdom*. New York: Arno Press, 1971.
- ŞAHİN, İlhan. "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 97-99. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- THËNGJILLI, Petrika. *Historia e Popullit Shqiptar (395-1875)*. Tiranë: Botime Toena, 2000.
- THËNGJILLI, Petrika. *Shqiptarët Midis Lindjes dhe Perëndimit (1506-1750)*. Tiranë: Botimet Toena, 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail H. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965.
- VEIZI, Fane. "Mbi Qendresen e Fshataresise se Lire te Krahines se Himares Sipas te Dhenave Folklorike". *Studime Historike*, 2/2 (1984): 175-177.
- WERNER, Ernst. *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm (1300-1481)*. trc. Yılmaz Öner. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.
- ZAMPUTI, Injac. *Dokumente të Shekujve XVI-XVII Për Historinë e Shqipërisë*. Tiranë: Akademia e Shkencave, Instituti i Historisë, 1989.
- ZAVALANI, Tajar. *Histori e Shqipërisë*. 2. Baskı. Tiranë: Phoenix, 1998.